

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет соціальних наук
(повне найменування факультету)

Психологія
(повне найменування кафедри)

Пояснювальна записка

до дипломного проєкту (роботи)

магістр
(ступінь вищої освіти)

на тему Психологія конфліктів у судовому процесі:
причини та шляхи їх розв'язання
(назва теми)

Виконав(ла): студент(ка) 2курсу,
Групи СНз-123м

Спеціальності 053 Психологія
(код і найменування спеціальності)

Освітня програма (спеціалізація)
Психологія

ТРЕЩУК Ю.Ф.
(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

Керівник СТАДНИК А.Г.
(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

Рецензент ЩЕРБИНА В.В.
(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
(повне найменування закладу вищої освіти)

Факультет соціальних наук
Кафедра «Психологія»
Ступінь вищої освіти магістр
Спеціальність 053 Психологія
(код і найменування)
Освітня програма (спеціалізація) Психологія
(назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

«29» серпня 2024 року

З А В Д А Н Н Я

НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТА(КИ)

ТРЕЩУК Юлія Федорівна

(ПРІЗВИЩЕ, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи) Психологія конфліктів у судовому процесі: причини та шляхи їх розв'язання

керівник проєкту (роботи) кандидат соціологічних наук, доцент СТАДНИК Альона Георгіївна

(науковий ступінь, вчене звання, ПРІЗВИЩЕ, ім'я, по батькові)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «02» вересня 2024 року № 358

2. Строк подання студентом проєкту (роботи) 11 грудня 2024 року

3. Вихідні дані до проєкту (роботи) 104 сторінки, 94 джерела, 15 рисунків, 2 додатки.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) було реалізовано ряд завдань: визначені основні теоретичні підходи до вивчення судових конфліктів; проаналізовані психологічні аспекти виникнення та розвитку конфліктів у судовій сфері; досліджені правові та комунікативні механізми, що сприяють виникненню конфліктів; розроблені методики для ефективного управління конфліктами під час судових процесів; запропоновано практичні рекомендації для зниження рівня конфліктності у судовій діяльності.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) рис. 3.1. Розподіл стилів поведінки серед адвокатів, суддів та учасників процесу; рис. 3.2. Стилї поведінки серед адвокатів; рис. 3.3. Порівняння різних форм агресії серед адвокатів і учасників процесу; рис. 3.4. Відображення процентного розподілу форм агресії серед адвокатів; рис. 3.5. Порівняння рівня ворожості та непрямой агресії серед учасників процесу і адвокатів; рис. 3.6. Розподіл рівнів конфліктності серед адвокатів, суддів і учасників процесу; рис. 3.7. Процентний розподіл рівнів конфліктності серед

адвокатів; рис. 3.8. Порівняння використання стратегій змагальності, компромісу та уникнення між адвокатами, суддями та учасниками процесу; рис. 3.9. Рівень емоційного інтелекту серед суддів, адвокатів та учасників процесу; рис. 3.10. Розподіл рівня емоційного інтелекту серед суддів; рис. 3.11. Використання стратегій співробітництва та компромісу серед суддів, адвокатів та учасників процесу; рис. 3.12. Методика Томаса-Кілмена; рис.3.13.Опитувальник Басса-Дарки (агресивність).

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	ПРИЗВИЩЕ, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
1	СТАДНИК А.Г., доцент	23.09.2024	06.10.2024
2	СТАДНИК А.Г., доцент	07.10.2024	20.10.2024
3	СТАДНИК А.Г., доцент	21.10.2024	27.10.2024
Нормок-ь	КОВАЛЬ В.О., в.о.зав.кафедри	08.11.2024	10.11.2024

Дата видачі завдання «29» серпня 2024року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проєкту (роботи)	Строк виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1	Узгодження теми та затвердження завдання на дипломний проєкт (роботу)	29.08.2024	
2	Збір матеріалу та вивчення літературних джерел на дипломний проєкт(роботу)	30.08.2024	
3	Затвердження теми	02.09.2024	
4	Складання змісту	20.09.2024	
5	Виконання першого розділу	23.09.2024	
6	Виконання другого розділу	07.10.2024	
7	Виконання третього розділу	21.10.2024	
8	Формування висновків	28.10.2024	
9	Перевірка роботи керівником	01.11.2024	
10	Оформлення дипломного проєкту (роботи)	04.11.2024	
11	Нормоконтроль та перевірка на запозичення	08.11.2024	
12	Попередній захист дипломного проєкту (роботи)	11.12.2024	
13	Подання роботи на кафедру	11.12.2024	
14	Одержання відгуку та рецензії	13.12.2024	
15	Захист дипломної роботи	23.01.2025	

Студент(ка) _____ Юлія ТРЕЩУК
(підпис) (Ім'я ПРИЗВИЩЕ)

Керівник проєкту (роботи) _____ Альона СТАДНИК
(підпис) (Ім'я ПРИЗВИЩЕ)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 104 с., 15 рис., 94 дж., 2 дод.

Об'єкт дослідження: конфлікти, що виникають у судовій діяльності, їхні психологічні, соціальні та правові аспекти.

Предмет дослідження: механізми виникнення та розвитку конфліктів у судових процесах, а також шляхи їх вирішення.

Мета дослідження: полягає в системному аналізі конфліктів, які виникають у судових процесах, вивченні їх психологічних механізмів, а також розробці ефективних стратегій управління конфліктами у судовій діяльності.

Методи дослідження: теоретичний - спирається на праці дослідників, що вивчають проблеми дослідження, різноманітні кількісні та якісні методи дослідження, що дозволили провести комплексний аналіз психологічних аспектів, емпіричні методи - спостереження та інтерв'ю, для аналізу отриманих даних - методи статистичного та кореляційного аналізів.

В роботі досліджено сутність та психологічні характеристики конфліктів у судовому процесі, визначено вплив різних факторів на конфлікти в судовій сфері, проаналізовано методи та підходи до вивчення конфліктів у психології, описано методологію та процедури проведення дослідження, проведено аналіз результатів дослідження, проаналізовано психологічні чинники, що впливають та виявлено проблеми конфліктів у судових процесах, запропоновано шляхи їх вирішення, розроблено методологію психологічної підтримки у судовій сфері.

Практичне значення одержаних результатів дослідження дозволило отримати глибоке розуміння психологічних аспектів конфліктів у судовій діяльності та розробити ефективні стратегії для їх вирішення.

ОБ'ЄКТИВНІ КОНФЛІКТИ, СУБ'ЄКТИВНІ КОНФЛІКТИ,
УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ, СУДОВИЙ ПРОЦЕС, СУДДЯ,
ПРОКУРОР, АДВОКАТ

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЇ КОНФЛІКТІВ У СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ.....	12
1.1.Поняття та сутність конфліктів у судовій діяльності	12
1.2. Психологічні аспекти судових конфліктів	18
1.3. Механізми виникнення та розвитку конфліктів у судових процесах	26
Висновки до Розділу 1	45
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	46
2.1. Організація, мета та завдання дослідження	46
2.2. Вибірка та методи дослідження	47
Висновки до Розділу 2.....	59
РОЗДІЛ 3 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФЛІКТІВ У СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ’ЯЗАННЯ.....	61
3.1. Оцінка конфліктності учасників судових процесів та впливу конфліктів на судовий процес	61
3.2. Впровадження психологічних стратегій розв’язання конфліктів	75
3.3. Результати та підсумки експериментального дослідження	78
Висновки до Розділу 3	81
ВИСНОВКИ	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	87
ДОДАТКИ	96

ВСТУП

Актуальність дослідження полягає в тому, що конфлікти є невід'ємною складовою будь-якої судової діяльності, де взаємодія між суддями, адвокатами, позивачами та відповідачами часто супроводжується емоційною напругою, яка може перерости у конфліктні ситуації. Психологічні аспекти конфліктів у судовій сфері потребують більш детального вивчення з огляду на їхній вплив на результат судового процесу, ухвалення рішень та загальну атмосферу в залі суду. У сучасних умовах, коли зростає потреба в ефективному вирішенні спорів і підвищенні рівня правової культури, питання попередження та управління конфліктами набувають особливої важливості.

Психологічна напруга, з якою стикаються учасники судового процесу, може впливати не лише на їхнє емоційне благополуччя, але й на об'єктивність прийняття рішень та ефективність правосуддя. Учасники процесу часто мають різні позиції, що призводить до використання різних стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях, таких як змагальність, компроміс, співробітництво або уникнення конфлікту. Недостатнє розуміння цих стратегій може поглиблювати конфлікт і перешкоджати досягненню справедливих результатів.

Тому дослідження психологічних механізмів виникнення та ескалації конфліктів у судових процесах, а також розробка методів їх вирішення є актуальними для підвищення ефективності судової діяльності, зниження рівня конфліктності та забезпечення справедливого правосуддя.

Мета даного дослідження полягає в системному аналізі конфліктів, які виникають у судових процесах, вивченні їх психологічних механізмів, а також розробці ефективних стратегій управління конфліктами у судовій діяльності.

Завдання дослідження:

- визначити основні теоретичні підходи до вивчення судових конфліктів;
- проаналізувати психологічні аспекти виникнення та розвитку конфліктів у судовій сфері;
- дослідити правові та комунікативні механізми, що сприяють виникненню конфліктів;
- розробити методики для ефективного управління конфліктами під час судових процесів;
- запропонувати практичні рекомендації для зниження рівня конфліктності у судовій діяльності.

Об'єктом дослідження є конфлікти, що виникають у судовій діяльності, їхні психологічні, соціальні та правові аспекти.

Предметом дослідження є механізми виникнення та розвитку конфліктів у судових процесах, а також шляхи їх вирішення.

Теоретична база дослідження спирається на праці як українських, так і зарубіжних дослідників, що вивчають конфлікти у судовій сфері, емоційний інтелект, агресивну поведінку та стратегії врегулювання конфліктів.

Серед українських авторів варто відзначити Кравченка С.М., який досліджує психологічну підготовку суддів і адвокатів до вирішення конфліктів, Міщенка М.І., який аналізує етичні аспекти поведінки учасників судових процесів, Зайчука О.В., що зосереджує увагу на механізмах вирішення конфліктів через професійний досвід, та Титаренко Т.М., яка вивчає емоційну саморегуляцію й роль емоційного інтелекту під час конфліктів. Тимченко В.М. аналізує агресивну поведінку у правових конфліктах, а Швалб Ю.М. досліджує соціально-психологічні аспекти судових конфліктів.

Зарубіжні дослідники також зробили значний внесок у вивчення конфліктів. Деніел Гоулман є провідним теоретиком емоційного інтелекту, підкреслюючи його важливість у професійних взаємодіях. Кеннет Томас та Ральф Кілмен розробили відому методику для дослідження стилів вирішення

конфліктів, що широко застосовується у різних сферах, включно з судовою. Арнольд Басс та Марк Дарки вивчали агресивність у міжособистісних конфліктах, запропонували методику вимірювання агресивних тенденцій, яка також знайшла своє застосування у правовій сфері. Керрол Ізард зробив значний внесок у вивчення емоцій та їхнього впливу на поведінку, розробивши методику оцінки емоційного інтелекту, що є важливою для управління конфліктами в судових процесах.

Методологія та методи дослідження.

Для вирішення поставлених завдань у роботі застосовувалися різноманітні кількісні та якісні методи дослідження, що дозволили провести комплексний аналіз психологічних аспектів конфліктів у судових процесах.

Зокрема, використовувалися такі методики:

Методика Томаса-Кілмена для оцінки стилів поведінки в конфліктних ситуаціях. Цей інструмент дозволяє класифікувати стратегії поведінки учасників процесу, такі як змагальність, компроміс, уникнення, пристосування та співробітництво. Аналіз отриманих даних дозволяє оцінити, які стратегії найчастіше використовуються суддями, адвокатами та сторонами процесу, а також як ці стратегії впливають на хід конфлікту.

Опитувальник Басса-Дарки для вимірювання агресивності. Цей метод дозволяє оцінити рівень різних форм агресії (фізична, вербальна, непрямая агресія, ворожість) серед учасників судових процесів. Аналіз рівня агресивності допомагає зрозуміти, як агресивна поведінка впливає на конфлікти і які заходи можуть бути застосовані для її зниження.

Індекс конфліктності (методика Орлова), що дозволяє визначити загальний рівень конфліктності учасників судового процесу. Ця методика є ефективним інструментом для оцінки схильності до конфліктів та здатності до їх вирішення.

Методика К. Ізарда для оцінки емоційного інтелекту, яка дозволяє вивчити здатність учасників контролювати свої емоції та реагувати на емоції

інших. Результати цього методу допомагають виявити, як рівень емоційного інтелекту впливає на перебіг конфлікту та здатність до його вирішення.

Методи спостереження та інтерв'ю. Вони забезпечили глибший аналіз поведінки учасників у реальних судових процесах, а також їхню взаємодію в конфліктних ситуаціях. Спостереження за судовими засіданнями дозволило фіксувати особливості поведінки суддів, адвокатів та учасників процесу під час конфліктів, а інтерв'ю надали інформацію про їхні емоції та погляди на вирішення конфліктів.

Для аналізу отриманих даних використовувалися методи статистичного аналізу, такі як середні величини для оцінки основних показників, а також кореляційний аналіз для визначення зв'язків між рівнем агресивності, конфліктності та емоційного інтелекту. Такий комплексний підхід дозволив глибше зрозуміти механізми виникнення та розвитку конфліктів у судових процесах, а також розробити ефективні стратегії для їх вирішення.

Наукова новизна дослідження полягає в глибокому аналізі психологічних механізмів виникнення та розвитку конфліктів у судових процесах, а також у розробці й апробації нових психологічних стратегій для управління конфліктами, які враховують особливості поведінки учасників процесу, їхній емоційний інтелект та рівень агресивності.

Основні елементи новизни дослідження полягають у наступному:

1. Комплексний підхід до вивчення конфліктів у судових процесах, що включає одночасне застосування декількох методик – Томаса-Кілмена, опитувальника Басса-Дарки, індексу конфліктності Орлова та методики К. Ізарда для оцінки емоційного інтелекту. Такий підхід дозволив отримати багатовимірний аналіз поведінкових стратегій учасників судових процесів у конфліктних ситуаціях, їхньої агресивності та здатності контролювати емоції.

2. Запропоновано новий погляд на роль емоційного інтелекту суддів і адвокатів у вирішенні конфліктів. Виявлено, що високий рівень емоційного інтелекту серед суддів сприяє зниженню напруги та підвищенню

ефективності вирішення конфліктів, тоді як адвокати з високим емоційним інтелектом здатні вибудовувати більш конструктивні відносини зі сторонами процесу, що також допомагає уникати ескалації конфліктів.

3. Впровадження медіаційних технік у судову практику як інноваційного способу вирішення конфліктів, що заснований на активному слуханні, співпереживанні та пошуку взаємовигідних рішень між сторонами. В рамках цього дослідження було розроблено рекомендації щодо навчання суддів та адвокатів медіаційним технікам для зменшення конфліктності в судових процесах.

4. Аналіз впливу різних форм агресії на перебіг конфліктів у судових процесах. Вперше було досліджено взаємозв'язок між вербальною, фізичною та непрямую агресією учасників процесу та тим, як ці форми агресії впливають на загострення або вирішення конфліктних ситуацій у суді.

5. Поглиблене вивчення рівня конфліктності серед різних учасників судових процесів (суддів, адвокатів, позивачів та відповідачів), що дозволило визначити, як різні соціальні ролі впливають на поведінку в конфліктних ситуаціях. Зокрема, було виявлено, що адвокати найчастіше обирають стратегії змагальності, тоді як судді більш схильні до компромісу та співробітництва, що свідчить про важливість їхньої ролі у запобіганні ескалації конфліктів.

Завдяки новим підходам до аналізу конфліктів та запропонованим психологічним стратегіям вирішення конфліктів, результати цього дослідження мають важливе практичне значення для підвищення якості правосуддя та покращення психологічного клімату в судових засіданнях.

Практичне значення дослідження полягає у розробці методичних рекомендацій для суддів та інших учасників судових процесів щодо управління конфліктами, які можуть бути впроваджені в судову практику з метою зниження конфліктності та підвищення ефективності судочинства.

Апробація дослідження: 3-я міжнародна конференція «Викладання, навчання, медична та психологічна підтримка як виклики 21 століття:

дошкільна середня, позашкільна, професійно-технічна вища та післядипломна освіта», Варшава, Польща.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14010231>.

Структура роботи. Магістерська робота складається з трьох розділів. У першому розділі розглядаються теоретичні аспекти судових конфліктів та їх класифікація. Другий розділ присвячений аналізу психологічних аспектів конфліктів у судовій діяльності. У третьому розділі представлені результати емпіричного дослідження та розробка рекомендацій для ефективного вирішення конфліктів у судовій практиці.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЇ КОНФЛІКТІВ У СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ

1.1. Поняття та сутність конфліктів у судовій діяльності

Розпочинаючи дослідження, зауважимо, що з розвитком суспільства розширюється коло прав і свобод людини та громадянина, які реалізуються на практиці. Це сукупно об'єктивно змінює умови життя, викликає зіткнення інтересів суб'єктів у судових процесах. Разом з умовами змінюються економічні, політичні, соціальні передумови і наслідки конфліктів. Важливою основою взаємин між учасниками судових процесів мають бути принципи поваги і компромісу, які сприяють збереженню справедливості. Однак, навіть у найсприятливіших умовах життя суспільства уникнути конфліктів у судовій сфері важко. Саме тому протягом всієї історії людства конфлікти розглядаються як «атрибут суспільного життя, неодмінна і важлива умова суспільного буття» [71, с.15]. Безумовно, можна спробувати ігнорувати конфлікти як форму взаємодії протилежних інтересів у судових процесах, проте такі спроби приречені на невдачу. Це підкреслює важливість переоцінки місця і ролі конфліктів у правовій та судовій практиці [33, с. 105].

Еволюція суспільства, включно з судовою системою, є складним процесом, який полягає у виникненні, зміні та вирішенні суперечностей. Як показує багатовікова історія, суперечності інтересів існували завжди, і наскільки далеко сучасна наука не зазірала б у минуле суспільного або правового розвитку – всюди знаходилися конфлікти. Це підтверджується тим, що багатовікова історія має свої традиції нагромадження ідей щодо конфліктів, їх причин, а також способів запобігання та розв'язання у різних сферах життя, зокрема в судових справах.

Спочатку конфлікти вважалися звичайними явищами у людських спільнотах і тривалий час не ставали об'єктом наукового дослідження, хоч

про них згадувалося навіть у стародавніх пам'ятках. Деякі вчені засуджували сварки та суперечки між людьми, радили їх уникати. Інші ж, як наприклад, Геракліт, вважали, що у протиріччях народжується істина, а сутички є необхідним елементом будь-якого розвитку, в тому числі і судового процесу. Він першим серед філософів звернув увагу на роль боротьби протилежностей як загального закону, що діє як у природі, так і в суспільстві. Геракліт зазначав, що «ворожнеча» і «війна» є «джерелом появи нового у світі» [3, с.19]. Ці ідеї пізніше розвивали Сократ, Платон, Полібій, Епікур та інші мислителі.

Епоха Відродження принесла критичне засудження соціальних та збройних конфліктів з боку видатних гуманістів, таких як Т. Мор, Е. Роттердамський, Ф. Рабле та Ф. Бекон [41, с. 18]. Їхні думки заклали підвалини для сучасних поглядів на конфлікти в суспільстві, зокрема в правовій сфері, акцентуючи на важливості мирного вирішення суперечок.

Політична та правова думка Стародавньої Індії формувалася під впливом міфічних та релігійних уявлень. Це знайшло відображення у таких джерелах, як Веди (II тис. до н.е.), Упанішади (IX–VI ст. до н.е.), Закони Ману (II ст. до н.е.) тощо. Каста брахманів встановлювала правові норми, які регулювали соціально-політичне та духовне життя давньоіндійського суспільства [5, с.230]. Подібно до цього, судова система сучасності вимагає чітких правових норм та механізмів вирішення конфліктів, що виникають у судових процесах, щоб забезпечити справедливість та рівновагу в суспільстві.

Якщо звернутися до історії Римської держави, то витoki правового врегулювання конфліктів можна знайти у Законах XII таблиць (451–449 рр. до н.е.). У цих документах були встановлені правові норми, що регулювали взаємовідносини між громадянами та забезпечували розв'язання конфліктних ситуацій різного рівня [62, с. 140]. Окрім того, важливо звернути увагу на конфліктологічні аспекти правових пам'яток Київської Русі X століття. Формування правової системи Київської Русі проходило під значним

впливом Візантії, але при цьому зберігалось і власне правове підґрунтя. Якщо розглянути такі джерела, як «Слово про закон і благодать» Іларіона, «Повість минулих літ» Нестора, «Повчання» Володимира Мономаха, «Слово» та «Маління» Данила Заточника, то можна побачити роздуми про причини соціальних суперечностей, засудження міжособистісних конфліктів та феодальних війн, а також шляхи їх попередження та усунення [7, с. 19].

Також варто згадати відомий збірник законів «Руська правда», який регулював в основному кримінально-правові та майнові конфлікти. Виникнення давньоруського права сприяло закріпленню норм, які забезпечували вирішення конфліктів у суспільстві.

Епоха Просвітництва принесла новий підхід до дослідження конфліктів, пропонуючи нове бачення їх вирішення. У період формування та розвитку громадянського суспільства з'явилися праці Томаса Гоббса, Шарля Луї Монтеск'є, Ж. Ж. Руссо, І. Канта, Г. Гегеля та К. Маркса. Від ідеї «війни всіх проти всіх», яку повинна врегулювати держава, до концепції суспільного договору, де всі домовляються про спільне існування, ці мислителі пропонували різні підходи до згладжування конфліктів між владою та підпорядкуванням.

Проте в той час конфлікти розглядалися здебільшого в контексті політико-правових досліджень і не були предметом окремого вивчення. Лише з виникненням соціології конфлікти почали сприйматися з нових позицій. У працях таких учених, як Г. Спенсер, М. Вебер, Г. Зіммель, В. Парето, можна знайти основи нової конфліктологічної концепції. Відтоді соціологи та фундаменталісти почали протистояти у своїх поглядах на конфлікт. Перші бачили конфлікт як природне явище, другі ж розглядали його виключно як негативне [80, с. 31].

Новий етап у розумінні соціальних конфліктів та виокремленні поняття правового конфлікту розпочався в XIX столітті, коли відбувалися значні зміни в економічній, політичній та духовній сферах життя. Конфлікти та

зіткнення інтересів стали не лише можливими, а й неминучими аспектами соціальної реальності.

Створення науки про правові конфлікти стало можливим завдяки розвитку конфліктології як окремої галузі знань, витoki якої беруть свій початок з вчення Чарльза Дарвіна про еволюцію, що заклало основу для соціального дарвінізму. Цей процес відзначав перехід від філософського осмислення суспільних відносин до наукових теоретичних побудов, базованих на узагальненні емпіричних даних, отриманих за допомогою методів науки [9, с. 44].

У 1950-х роках на Заході розпочалося становлення конфліктології як науки. Виділяють два основних етапи її розвитку. Перший етап (1950–1970 рр.) був присвячений становленню соціології конфліктів, зокрема й судових, де вивчалися причини їх виникнення, функції конфліктів та їх динаміка (Л. Козер, Р. Дарендорф, Дж. Бернард, Д. Галтунг, А. Рапопорт та ін.). Саме в цей період були зроблені спроби створити загальну теорію конфліктів (К. Боулдінг, Л. Крісберг, К. Фінк та ін.). Другий етап (1980–2000 рр.) характеризується активною розробкою методів вирішення та попередження конфліктів, включно з судовими. Такі вчені, як Т. Боттомор, М. Дойч, М. Крозьє, Р. Снайдер, Т. Шеллінг та інші, зробили значний внесок у розробку понятійного апарату для дослідження конфліктів, розкрили їх природу, механізми виникнення та розвитку, а також способи контролю та регулювання, що є особливо актуальними в контексті судових розглядів.

В Україні проблема конфліктів тривалий час не була об'єктом наукового дослідження, оскільки вважалося, що радянське суспільство функціонує безконфліктно. Будь-які прояви конфліктності заперечувалися. Однак із початку 1920-х років у юридичній науці почали з'являтися праці, присвячені конфліктам у різних сферах, зокрема й у судовій діяльності, конфлікти в групах, між керівником і підлеглим, сімейні, трудові конфлікти, а також конфлікти в роботі слідчих органів [12, с. 7]. Однак такі конфлікти не

розглядалися як самостійний об'єкт дослідження з унікальними особливостями.

Легалізація конфліктної тематики стала можливою лише в період перебудови, коли з'явилося розуміння, що суспільство складається з різноманітних конфліктів, зокрема й судових. Це дало поштовх до формування нового наукового напрямку – теорії правових конфліктів, завданням якої стало дослідження ролі конфліктів у суспільному розвитку, соціальному управлінні та гармонізації суспільних і правових відносин, а також вивчення закономірностей виникнення, розвитку і вирішення правових конфліктів.

З'явилися перші наукові праці вітчизняних вчених, присвячені конфліктам у правовій сфері, в яких розглядалися теоретичні й спеціальні аспекти конфліктології [11, с.8]. В. Кудрявцев став першим, хто ввів у науковий обіг поняття «юридичний конфлікт», визначив його дефініцію та описав «чисті» і «змішані» конфлікти в юридичній площині [29, с. 18].

Серед вітчизняних дослідників Л. Герасіна та М. Панов стали піонерами у вивченні взаємозв'язку між правом і конфліктами, законодавством та соціальними суперечностями, включно з конфліктами у судовій практиці [32, с. 98].

Якщо звернутися до вітчизняних досліджень, то варто відзначити працю Н. Свиридюк, яка зазначає, що юридичний конфлікт «...відбувається в межах певної процедури, його логічною основою є чітка та переконлива аргументація, а розв'язання такого конфлікту, як правило, формалізоване і санкціоноване волею держави або принципами і нормами права. Таким чином, юридичний конфлікт у широкому розумінні – це будь-який соціальний конфлікт, що має хоча б один елемент із юридичним змістом» [14, с. 18].

Цікавим є також визначення М. Олексюка, який зазначає, що «...юридичний конфлікт є специфічним протистоянням сторін, за якого хоча б один елемент має юридичний характер. Він проявляється у різних формах,

використовує різноманітні засоби та відіграє важливу роль у формуванні права і трансформації суспільства» [56, с. 338].

Інший дослідник, В. Криволапчук, вважає, що кваліфікація юридичного конфлікту досить складна, і він пропонує обов'язковою умовою визнання конфлікту юридичним вважати наявність спірного юридичного факту, що простежується в предметі конфлікту, а також можливість його вирішення за допомогою правових процедур [26, с. 344].

Значний внесок у розвиток юридичної конфліктології зробили автори навчального посібника «Юридична конфліктологія» В. М. Іванов і О.В. Іванова, в якому систематизовано методологію дослідження юридичних конфліктів, їхні види та методи вирішення.

Особливої уваги заслуговує розмежування понять «юридичний» та «правовий» конфлікт, оскільки часто вони сприймаються як тотожні. Хоча деякі дослідники дотримуються цієї точки зору, більшість науковців схиляється до їх розмежування. Як зазначають М. Панов, С. Бобровник, Д. Зеркін та інші, категорія «правовий» за обсягом ширша, ніж «юридичний», а вибір терміну «юридичний» є доцільним, коли наголошується на формальних засадах виникнення правових конфліктів [17, с. 94]. Вони підкреслюють, що будь-який юридичний конфлікт є правовим, але не кожен правовий конфлікт оформляється у юридичну форму. Усі дослідники одностайні в тому, що основною ознакою юридичного конфлікту є протиборство сторін на основі правових норм.

Важливим для нашого дослідження є внесок С. Бобровник, яка у своїй роботі «Компроміс і конфлікт у праві» визначає конфлікт як «стан двосторонньої взаємодії суб'єктів, що базується на правовому протиріччі, яке перешкоджає реалізації інтересів і може призводити до кризи суспільних відносин» [81, с. 82].

Цікаве з точки зору теорії правових конфліктів є також дослідження О. Сенік «Загальна теорія правового конфлікту», де авторка аналізує

причини виникнення, структуру та типологію правових конфліктів, пропонуючи їхнє змістовне і формальне трактування [17, с. 94].

Отже, проведений теоретичний аналіз показав, що наукові погляди на судовий конфлікт пройшли складний шлях розвитку. Однак на сьогодні не сформовано загальновизнаної теорії судових конфліктів, а також існують розбіжності у методологічних підходах до вивчення цього складного явища. Проблематика судових конфліктів вимагає глибокого наукового аналізу та участі фахівців різних галузей, особливо юристів і суддів, оскільки в межах однієї дисципліни неможливо повністю дослідити всі аспекти цього явища. Таким чином, дослідження судових конфліктів стає новим і важливим напрямом у сучасній науці, що зумовлено нагальною потребою в глибшому розумінні та вирішенні конфліктів у судовій практиці.

1.2. Психологічні аспекти судових конфліктів

Психологічні аспекти судових конфліктів становлять важливий компонент вивчення їхньої природи, динаміки та можливих шляхів вирішення. Конфлікти у судовій сфері не обмежуються лише правовими чи процедурними аспектами, вони мають глибокі психологічні корені, що відображають емоційні, когнітивні та поведінкові реакції учасників процесу. Психологічний аналіз дозволяє зрозуміти внутрішні мотиви, емоційні переживання і установки, які впливають на перебіг судових конфліктів та їхню ескалацію. Це дає можливість розробити більш ефективні стратегії управління конфліктами, враховуючи не лише правову, але й психологічну складову.

Одним із ключових факторів, що впливає на розвиток судових конфліктів, є емоційна напруга сторін. Судовий процес, як правило, є стресовою ситуацією, що активізує психологічні захисні механізми та посилює емоційні реакції. Згідно з дослідженнями Лазаруса (1991) щодо стресу та когнітивних оцінок ситуацій, учасники судових процесів часто

сприймають їх як загрозливі або такі, що несуть значний ризик для їхніх особистих або соціальних інтересів. Це може спричиняти агресивну поведінку, уникання конструктивної взаємодії та зниження здатності до адекватного оцінювання реальності. Високий рівень емоційної напруги призводить до того, що сторони можуть неадекватно сприймати інформацію, відмовлятися від діалогу та зосереджуватися на конфронтації, що перешкоджає досягненню компромісу[79, с.56].

Крім того, важливо враховувати особистісні характеристики учасників судових конфліктів, оскільки вони визначають поведінкові стратегії в умовах конфлікту. У контексті судових процесів можна говорити про індивідуальні особливості, такі як рівень агресивності, схильність до домінування або підкорення, а також здатність до самоконтролю. Відповідно до теорії трансакційного аналізу (Берн, 1964), поведінка учасників судових конфліктів значною мірою залежить від їхньої «позиції» в конфлікті — активної чи пасивної. Наприклад, люди з високим рівнем агресивності можуть вибирати конфронтаційні стратегії, спрямовані на перемогу будь-якою ціною, що ускладнює пошук компромісу. З іншого боку, особи з високою здатністю до саморегуляції та емпатії можуть бути більш схильними до співпраці та пошуку альтернативних шляхів вирішення конфлікту [89, с.150].

Соціальні установки та стереотипи також відіграють значну роль у розвитку та вирішенні судових конфліктів. Дослідження у сфері соціальної психології свідчать про те, що судові процеси часто сприймаються як змагання між сторонами, де одна повинна перемогти, а інша зазнати поразки. Таке сприйняття призводить до формування стереотипів щодо сторін конфлікту, що впливає не лише на їхню поведінку, але й на рішення суддів та адвокатів. Згідно з теорією соціальної ідентичності (Таджфел, Тернер, 1979), учасники судових процесів можуть ідентифікувати себе з певною соціальною групою, що підсилює конфлікт, особливо у випадках, коли конфлікт зачіпає етнічні, релігійні чи культурні аспекти. Це створює додаткові труднощі у

вирішенні конфліктів і потребує спеціальних навичок від суддів та адвокатів для подолання цих упереджень[94, с.45].

Психологічні процеси сприйняття та комунікації між учасниками судового процесу є ще одним важливим аспектом, який впливає на конфлікти. Відповідно до досліджень М. Вебера щодо соціальної взаємодії, неправильне розуміння намірів і позицій іншої сторони може стати джерелом додаткового конфлікту. Це особливо важливо в судових процесах, де комунікація між сторонами часто є формальною і опосередкованою через адвокатів або суддів. Недостатня інформація, викривлення або емоційне напруження можуть призводити до ескалації конфліктів і створювати бар'єри для їх мирного вирішення. Ефективна комунікація є ключовим елементом для зменшення напруги та створення умов для конструктивного діалогу між сторонами[61, с.35].

Окремо слід зазначити, що судовий процес, як правило, передбачає чітко визначені ролі для його учасників: суддів, адвокатів, прокурорів і сторін процесу. Ролі та очікування, пов'язані з цими ролями, також впливають на поведінку та взаємодію учасників. Згідно з дослідженнями Гоффмана про рольову поведінку, судді та адвокати часто сприймаються як авторитетні фігури, чия роль полягає у встановленні порядку та вирішенні конфліктів. Однак, при неефективному виконанні своїх функцій вони можуть стати джерелом додаткових конфліктних ситуацій. Адвокати можуть підбурювати сторони до ескалації конфліктів заради досягнення тактичних переваг у процесі, що лише ускладнює вирішення конфлікту [19, с.87].

Для підвищення ефективності судової практики існують різні форми вдосконалення професійної діяльності суддів. Це включає вивчення нових законодавчих актів, їх інтерпретацію та застосування на практиці, а також способи подолання труднощів, які можуть знижувати ефективність роботи судді. До таких труднощів належать надмірне навантаження на суддю, зовнішній тиск на прийняття рішень і, попри реформи, незадовільна матеріально-технічна база судів.

У подоланні цих труднощів психолог може або не надати значної допомоги, або його допомога буде обмеженою. Однак існують проблеми, у вирішенні яких може допомогти лише фахівець із психології. Однією з таких проблем, що знижує ефективність діяльності судді, є конфлікти, які виникають під час судового процесу.

Розглянемо конфлікти, що виникають під час судового розгляду, на прикладі кримінальної справи. Однак для того, щоб говорити однією мовою, спершу слід уточнити термін «конфлікт». Під конфліктом мається на увазі ситуація, спричинена зіткненням протилежних тенденцій, дій, позицій, поглядів або установок. У такому контексті ми розглядатимемо конфлікти, що виникають під час судового засідання [30, с.25].

Типологія конфліктів є різноманітною. Залежно від суб'єктів конфлікту, конфлікти можуть бути як між людьми, так і між продуктами їхньої діяльності. Наприклад, зіткнення двох норм, одна з яких вимагає одних дій, а інша – протилежних. Такі конфлікти виникають через недосконалість законодавства. Вирішення таких конфліктів не належить до компетенції психологічної науки.

Одним із таких конфліктів є співвідношення понять «людина – норма». Прикладом такого конфлікту є злочин, де дії людини суперечать вимогам закону. Таким чином, основою будь-якого кримінального процесу є конфлікт типу «людина – норма (закон)». Відтак судовий розгляд кожної кримінальної справи базується на конфлікті, який виник до початку судового засідання. Запобігти цьому конфлікту в межах судового процесу неможливо, оскільки його запобігання є результатом профілактичної діяльності щодо попередження злочинності [43, с.201].

Найбільший інтерес у рамках цього дослідження викликають конфлікти типу «людина – людина» (або «учасник процесу – учасник процесу»). Саме ці конфлікти найчастіше згадуються, коли йдеться про конфліктні ситуації під час судових засідань.

У зв'язку з цим постає важливе питання про стратегію поведінки судді як керівника судового процесу: чи повинен суддя всіма можливими способами перешкоджати виникненню конфліктів типу «людина – людина» у залі суду, зупиняти їх, чи, навпаки, займати нейтральну позицію або навіть підсилювати конфлікт між учасниками процесу.

Відповідь на це питання залежить від подальшої класифікації конфліктів типу «людина – людина». З точки зору об'єктивізації ці конфлікти поділяються на об'єктивні та суб'єктивні.

Конфлікти «людина – людина», що мають об'єктивний характер, виникають через обставини, незалежні від бажання або особистісних характеристик учасників. Ці конфлікти неминуче виникають під час судового засідання, оскільки вони запрограмовані самою процедурою розгляду справи [13, с.18].

Одним із таких об'єктивних конфліктів є протистояння між обвинуваченням і захистом, між прокурором і адвокатом. Прокурор намагається довести винуватість підсудного, а адвокат – протилежне або пом'якшити обвинувачення.

Суть цього конфлікту полягає в одному з основних принципів судочинства — змагальності сторін. Цей конфлікт є об'єктивним і неминучим, якщо судовий процес відповідає принципам демократичного судочинства.

Якою має бути позиція судді в цьому конфлікті? Чи повинен суддя намагатися запобігти або погасити цей конфлікт, чи залишатися байдужим у такій ситуації, або ж він повинен сприяти розвитку цього конфлікту?

Якщо виходити з того, що змагання (а будь-яка форма змагальності — це конфлікт, оскільки кожна сторона прагне досягти своєї перемоги та поразки опонента) є основоположним принципом досягнення істини у судочинстві, то очевидно, що суддя повинен усіляко сприяти виникненню такого об'єктивного конфлікту між прокурором і захисником [16, с. 158].

На жаль, практика не завжди відповідає цьому ідеалу. І це не тільки через те, що деякі кримінальні справи (справи приватного обвинувачення) розглядаються без участі прокурора, і тоді адвокату доводиться «змагатися» з документом (обвинувальним висновком). На жаль, практика, яка склалася в нашій країні за роки радянської влади, полягала в тому, що суддя не лише не сприяв конфлікту між захистом і обвинуваченням, але часто й заважав йому.

На практиці судовий процес перетворювався не стільки на змагання сторін, скільки на з'ясування судом (суддею) тих аспектів справи, які мали б бути виявлені під час протистояння сторін, а суддя мав лише фіксувати та оцінювати їхні аргументи. Однак часто судді під час судового розгляду самі допитують і самостійно збирають інформацію замість того, щоб стимулювати сторони до протиборства, активного висловлювання своїх позицій, їхнього захисту та спростування позицій опонента протягом усього судового процесу, а не тільки на стадії судових дебатів. Навіть самі дебати відповідно до статей КПК обмежені одним виступом та однією реплікою (якщо не відкрилися нові обставини). Таким чином, законодавець, імовірно з метою економії часу, наклав жорсткі обмеження на дискусію, яка є проявом змагальності та антагоністичних тенденцій [4].

До цього варто додати, що серед двох сторін (прокурора і захисника) більшу активність у реалізації принципу змагальності проявляє захист. Прокурори, які беруть участь у засіданнях, звикли, що суддя бере на себе і слідство, і виявлення фактів, і їхній аналіз та оцінку. Хоча насправді однією з основних функцій судді (окрім оцінки) є стимулювання сторін до протиборства та сприяння об'єктивному конфлікту між прокурором і захисником, після чого суддя повинен аналізувати та оцінювати отриману інформацію. Отже, конфлікт між прокурором і адвокатом є об'єктивним, і тому він неминучий. Відповідно, його потрібно підтримувати, а за необхідності – навіть посилювати [9, с.44].

Однак цей конфлікт не єдиний серед об'єктивних конфліктів між учасниками судового процесу. До таких конфліктів, що неминуче виникають, належать також:

- конфлікт між прокурором і підсудним (цей конфлікт є очевидним і не потребує додаткових коментарів);
- конфлікт між прокурором і свідком з боку захисту, оскільки позиція прокурора полягає в тому, щоб представити факти, що доводять провину підсудного, а свідок з боку захисту надає відомості, які свідчать про протилежне;

Конфлікт між адвокатом і потерпілим: адвокат намагається надати факти, що виправдовують підсудного, тоді як потерпілий представляє докази, які свідчать про протилежне. Дискусія, яка виникає між ними, носить конфліктний характер, оскільки кожен з них намагається утвердити свою позицію;

Конфлікт між адвокатом і свідком з боку обвинувачення, який є аналогічним конфлікту з потерпілим;

Конфлікт між підсудним і потерпілим. Їхні протилежні інтереси очевидні, і для встановлення істини необхідно стимулювати ці сторони до висловлення своїх протилежних позицій [58, с. 439].

Оскільки не в кожному судовому процесі беруть участь свідки зі сторони обвинувачення або захисту, у ході судового розгляду має виникнути щонайменше чотири об'єктивних конфлікти.

У судовому процесі, що відповідає принципам судочинства, конфлікти між учасниками є неминучими, оскільки мають об'єктивний характер.

Було зазначено учасників судового процесу, які можуть бути залучені до конфліктів у ході розгляду справи.

З цього випливає важливий висновок: суддя не є учасником жодного з об'єктивних конфліктів, оскільки немає об'єктивних обставин, що зумовлюють його участь у конфлікті з ким-небудь із учасників процесу.

Проте суддя часто виявляється учасником конфлікту. Оскільки жоден із об'єктивних конфліктів не включає суддю, можна стверджувати, що суддя може бути учасником лише суб'єктивного конфлікту.

Причиною суб'єктивних антагоністичних тенденцій є не зовнішні обставини, а особистісні характеристики учасників конфлікту, такі як нестриманість, невихованість, негативне ставлення до представників певних соціальних чи професійних груп [70, с. 79].

Змістовна сторона суб'єктивних конфліктів може полягати у зневажливих висловлюваннях на адресу учасника процесу або у словесних суперечках з іншими учасниками, включно із суддею. Саме на цьому останньому моменті варто зупинитися детальніше.

По-перше, слід відрізнити суб'єктивний конфлікт типу «людина – людина» від конфлікту «людина – закон». Наприклад, коли прокурор перебиває виступ адвоката, це створює суб'єктивний конфлікт типу «людина – людина» (через неповагу до колеги) і конфлікт «людина – закон», оскільки будь-які висловлювання дозволяються тільки через звернення до судді. У обох випадках суддя повинен погасити такі конфлікти, спираючись або на застосування санкцій (що відбувається найчастіше), або на знання психологічних особливостей представників певних соціальних або професійних груп [81, с. 82].

Отже, при виникненні конфлікту між учасниками процесу суддя повинен насамперед з'ясувати: чи є цей конфлікт об'єктивним за своєю природою, чи в ньому присутній особистісний компонент (негативне ставлення одного учасника до іншого).

Таким чином, психологічні аспекти судових конфліктів охоплюють широкий спектр факторів, що включають емоційну напругу, особистісні риси учасників, соціальні стереотипи, процеси сприйняття та комунікації, а також рольову поведінку. Розуміння цих аспектів є важливим для розробки ефективних стратегій управління та вирішення судових конфліктів, що

сприятиме справедливості, зниженню напруги та забезпеченню правосуддя в рамках судового процесу.

1.3. Механізми виникнення та розвитку конфліктів у судових процесах

Конфлікти, що виникають у судових процесах, мають складну природу і можуть бути обумовлені як правовими, так і психологічними чинниками. Щоб краще зрозуміти, як ці конфлікти виникають і розвиваються, важливо проаналізувати механізми, що лежать в основі цих процесів. Механізми виникнення конфліктів у суді тісно пов'язані з інтересами, цілями та поведінкою учасників процесу, а також із соціальною та правовою динамікою, що оточує судову діяльність.

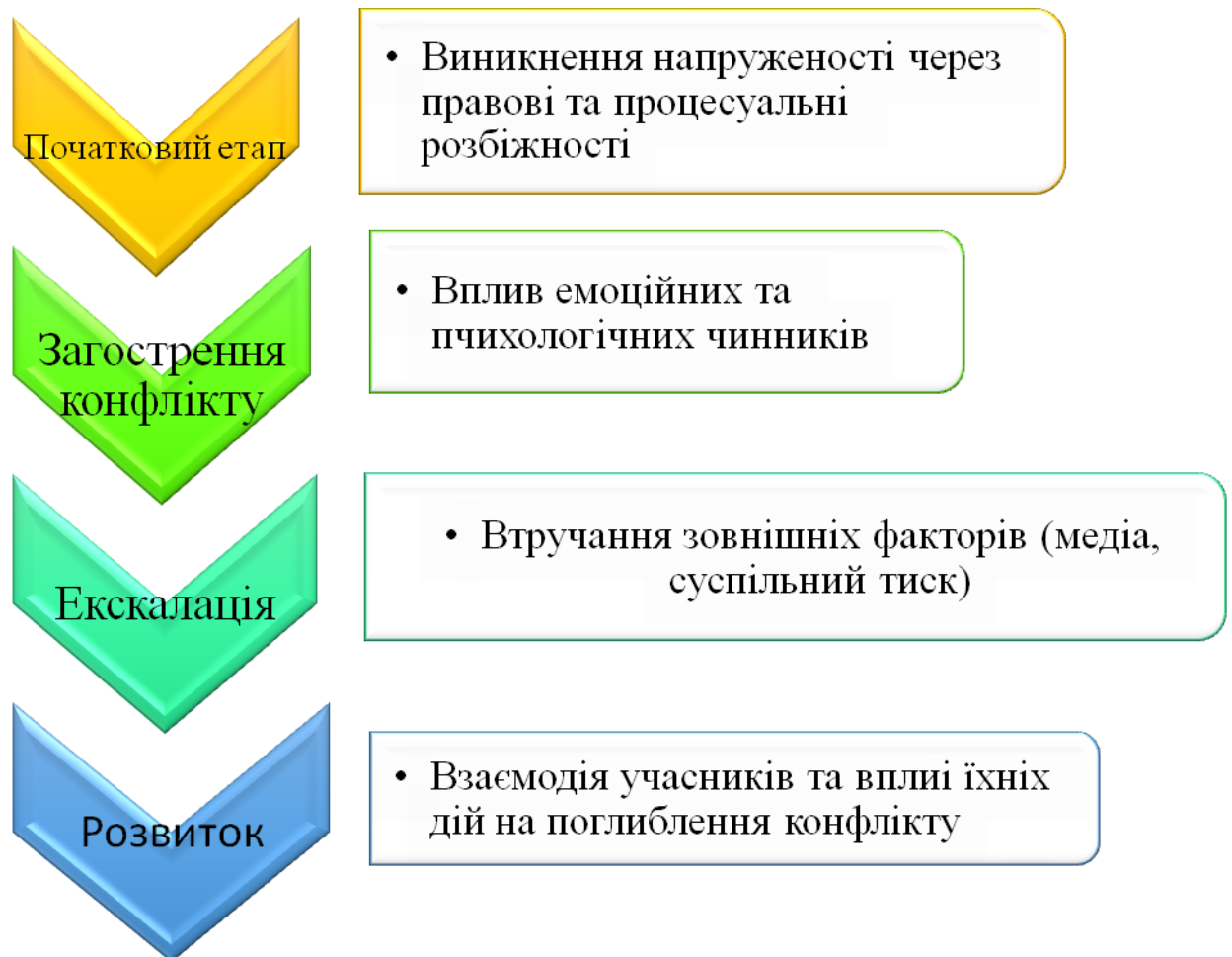

Рис. 1.1. Етапи розвитку конфлікту

Всі конфлікти у содовій практиці проходять ряд обов'язкових етапів, які визначають напрям розвитку та шляхи вирішення тієї чи іншої конфліктної ситуації. Дана схема (Рис. 1.1.) ілюструє головні етапи появи та розвитку конфлікту.

Для візуального вираження головних механізмів виникнення конфліктів у судовій практиці, слід звернути увагу на наступну схему:

Рис.1.2. Основні механізми виникнення конфліктів у судовому процесі

Одним із основних механізмів виникнення конфліктів у судовому процесі є розбіжності у правових інтерпретаціях між сторонами, що беруть участь у справі. Кожен із учасників процесу (прокурор, адвокат, підсудний, потерпілий тощо) діє на основі власного розуміння законодавчих норм та відповідно до своїх інтересів. Ці розбіжності можуть бути як результатом різного тлумачення правових норм, так і наслідком відмінностей у підходах до оцінки фактів, доказів і юридичних категорій. Відповідно, конфлікти між сторонами виникають через протилежні правові позиції [62, с. 89].

Прокурор, як представник державного обвинувачення, виконує свою функцію, спрямовану на доведення вини підсудного у вчиненні кримінального правопорушення. Для цього він використовує відповідні статті закону, доказову базу та фактичні обставини справи. Його інтерпретація правових норм зазвичай спрямована на підтвердження провини підсудного, а також на мінімізацію ризику пом'якшення обвинувачення.

З іншого боку, адвокат захищає інтереси підсудного, його завдання полягає у максимальному захисті клієнта від обвинувачень. Адвокат може використовувати інші статті закону, тлумачити факти на користь підсудного або ставити під сумнів допустимість чи обґрунтованість доказів, що надаються стороною обвинувачення. Він може апелювати до конституційних прав підсудного, процедурних порушень або недостатності доказової бази, що є основою для заперечення висунутого обвинувачення [70, с. 80].

Таким чином, розбіжності в тлумаченні законодавства та фактів призводять до конфліктів через зіткнення інтересів сторін. Прокурор і адвокат зацікавлені у протилежних результатах судового процесу. Прокурор прагне отримати вирок на користь держави, підтвердивши обвинувачення, тоді як адвокат намагається або виправдати підсудного, або мінімізувати покарання. Така ситуація є частиною змагального процесу, який передбачає суперництво між сторонами, адже кожна з них прагне досягти максимальної переваги.

Ці розбіжності посилюються через різні інтерпретації правових норм, які можуть мати відносний або дискусійний характер. Наприклад, різні положення закону можуть дозволяти двозначне трактування, що дає можливість кожній стороні висувати свою позицію як найбільш правомірну. Внаслідок цього конфліктна ситуація є невідворотною в межах судового процесу, оскільки саме зіткнення позицій дозволяє судді зробити обґрунтоване рішення, базуючись на суперечливих інтерпретаціях.

Варто також зазначити, що правові розбіжності можуть виникати не тільки між сторонами (прокурором і адвокатом), але й між суддею та

учасниками процесу. Суддя може мати іншу думку щодо тлумачення правових норм, що також може стати джерелом конфлікту, особливо якщо сторони відчують, що їхні позиції не враховуються належним чином [75, с. 33].

Таким чином, механізм правових розбіжностей є важливим елементом у структурі конфліктів під час судового процесу, і його аналіз дозволяє краще зрозуміти динаміку судових протистоянь. Кожен учасник судового процесу діє в межах своєї ролі, захищаючи інтереси своєї сторони, що природно призводить до конфліктів, адже кожен прагне довести правомірність своєї позиції.

Комунікаційні механізми є важливим елементом у виникненні та розвитку конфліктів під час судового процесу. Комунікація між учасниками суду має значний вплив на їхню взаємодію, а також на загальну атмосферу в залі судових засідань. Однак, через різні інтерпретації висловлювань, неправильне розуміння намірів сторін або невідповідну комунікацію, можуть виникати конфліктні ситуації, які переростають у серйозні суперечки [23, с. 99].

Судовий процес включає в себе формальну та часто складну комунікацію, яка обмежується певними процесуальними рамками. Учасники процесу – суддя, прокурор, адвокат, свідки та підсудні – спілкуються через юридичну мову, яка має свої правила та значення. Важливою проблемою стає те, що кожен із учасників процесу може по-різному інтерпретувати зміст слів, намірів або дій іншої сторони. Це може призвести до комунікаційних бар'єрів, коли кожна сторона вважає, що її позицію було спотворено або неправильно зрозуміли.

Непорозуміння можуть виникати на кількох рівнях:

1. Лексичні бар'єри: учасники можуть використовувати різні терміни або вислови, що мають специфічне юридичне значення, яке інші сторони можуть трактувати інакше. Наприклад, адвокат може навести доказ

або юридичну норму, яку прокурор інтерпретує по-своєму, що призводить до конфлікту через різне сприйняття одних і тих самих понять.

2. Невірна інтерпретація намірів: учасники процесу часто сприймають дії опонента як агресивні або такі, що спрямовані на підриг їхньої позиції, хоча в реальності це може бути просто частиною їхньої юридичної стратегії[30, с. 24].

Судова комунікація, як правило, формальна і суворо регламентована. Учасники процесу мають чітко визначені ролі та обов'язки, а їхні висловлювання обмежуються відповідно до процедур. Ця формальність часто перешкоджає природному спілкуванню, оскільки емоції та особистісні аспекти не враховуються. Проте, незважаючи на формальність, емоційний контекст залишається присутнім у взаємодіях, і ці емоції можуть виходити назовні через невербальні прояви або тон висловлювань.

Наприклад, судді заборонено відкрито висловлювати емоції або демонструвати свою особисту думку щодо справи, однак їхній тон або міміка можуть інтерпретуватися учасниками як ознака упередженості. Це може викликати напруженість або створити передумови для конфлікту, оскільки сторони можуть відчувати, що їхні позиції сприймаються упереджено. Така формалізована комунікація іноді ускладнює відверту дискусію і, замість вирішення проблеми, може загострити конфлікт [36, с. 9].

Хоча формальна комунікація у судовому процесі призначена для збереження об'єктивності, емоційні реакції учасників часто стають основним фактором, який впливає на виникнення конфліктів. Підсудні, потерпілі, свідки та навіть адвокати або прокурори можуть перебувати під значним емоційним впливом через стрес або важливість справи. Це може призвести до того, що учасники процесу втрачають контроль над своїми емоціями, що відбивається на їхній комунікації та сприйнятті висловлювань інших.

Емоційна напруга може також викликати агресивну поведінку або зневажливі висловлювання, особливо якщо одна зі сторін відчуває, що її позицію не враховано або її права було порушено. Це може створювати

додаткові проблеми в процесі комунікації, оскільки учасники перестають обмінюватися раціональними аргументами і починають діяти на основі емоційних імпульсів.

Часто конфлікти під час судового процесу виникають через недостатню чіткість або точність у висловлюваннях учасників процесу. Прокурори, адвокати або судді можуть не чітко формулювати свої думки або використовувати надмірно технічну або складну юридичну термінологію, яка може бути неправильно зрозумілою іншими учасниками. Це призводить до непорозумінь і посилює конфлікти, оскільки сторони можуть трактувати висловлювання на свою користь або сприймати їх як загрозу [48, с. 71].

Наприклад, якщо адвокат у своїх аргументах використовує двозначні фрази або непрямі посилення на закон, це може бути сприйнято як навмисне введення в оману іншої сторони або суду. У свою чергу, прокурор може відповісти агресивною реакцією або зробити спробу дискредитувати адвоката, що перетворює нормальну юридичну дискусію на конфліктну ситуацію.

Суддя, як головна нейтральна особа в процесі, несе відповідальність за контроль комунікацій між учасниками. Однак суддя також може впливати на розвиток конфліктів, якщо не контролює поведінку сторін або недостатньо чітко висловлює свої рішення. Наприклад, якщо суддя не вживає заходів щодо запобігання емоційних спалахів між адвокатами та прокурорами, конфлікт може загостритися, що ускладнить подальший перебіг процесу [53, с. 334].

Крім того, суддя може створювати комунікаційні бар'єри, якщо його коментарі або зауваження є неоднозначними або недостатньо зрозумілими для учасників процесу. Це може призвести до того, що сторони не знатимуть, як правильно діяти в межах судового засідання, що лише посилює конфліктну ситуацію.

Отже, комунікаційні механізми є одним із ключових чинників виникнення та розвитку конфліктів у судовому процесі. Неправильне

сприйняття, формальна комунікація, емоційні реакції та недостатня чіткість у висловлюваннях можуть суттєво ускладнити судову взаємодію, перетворюючи нормальний судовий процес на конфліктний. Щоб уникнути таких ситуацій, учасникам судових процесів необхідно приділяти більше уваги не лише змісту своїх висловлювань, але й способу їх подачі та впливу на емоційний контекст.

Психологічні механізми є однією з основних причин виникнення конфліктів у судовому процесі. Емоційні стани учасників процесу, зокрема стрес, агресія та емоційна напруга, мають значний вплив на поведінку та взаємодію під час судового розгляду справ. Судовий процес, будучи складною та стресовою подією для більшості учасників, часто провокує втрату самоконтролю, що призводить до виникнення конфліктних ситуацій [63, с. 135].

Судовий процес, особливо кримінальний, викликає у підсудних, потерпілих та їхніх родичів сильний емоційний стрес. Це пов'язано з високими очікуваннями щодо результату справи, невизначеністю щодо майбутнього, а також соціальним та юридичним тиском. Згідно з дослідженнями стресу, проведеними Гансом Сельє, стрес впливає на здатність індивіда контролювати свої емоції та приймати раціональні рішення. Учасники судового процесу, перебуваючи в стані сильного емоційного тиску, можуть втратити здатність чітко оцінювати ситуацію та раціонально сприймати інформацію, що сприяє виникненню конфліктів.

Стрес підсилюється, коли учасники відчують, що їхні інтереси або права не були враховані належним чином. Наприклад, якщо підсудний вважає, що суддя або прокурор ставляться до нього упереджено, це може викликати агресивну реакцію або навіть спробу відкрито протистояти правосуддю, що лише загострює конфліктну ситуацію [49, с.109].

Агресія, яка виникає через емоційне перенапруження, є ще одним важливим психологічним механізмом виникнення конфліктів. У судовому процесі, особливо коли справи мають особистісний характер (наприклад, у

кримінальних або сімейних справах), учасники можуть відчувати сильну агресію через свої переживання. Це особливо характерно для підсудних, які можуть сприймати звинувачення як несправедливі або відчувати загрозу для своєї свободи та безпеки.

Агресивна поведінка може проявлятися як у вербальних висловлюваннях, так і в невербальних діях, таких як жестикулювання, різкі рухи або напружена міміка. Агресія може бути спрямована не лише на іншу сторону процесу (наприклад, на прокурора чи свідка), але й на суддю або адвоката, якщо учасники відчують, що їхні інтереси не враховані належним чином. Висока емоційна напруга призводить до того, що учасники процесу можуть діяти на емоціях, а не на основі логіки, що перетворює судовий процес на конфліктне поле [52, с. 340].

Емоційна напруга, що супроводжує судові процеси, особливо у справах з високим рівнем важливості для учасників, може призвести до втрати контролю над емоціями. Така втрата контролю стає основним тригером для конфліктних взаємодій. Наприклад, підсудний, який не витримує тиску ситуації, може емоційно реагувати на кожне зауваження прокурора або судді, в результаті чого виникає відкритий конфлікт у залі суду.

Аналогічна ситуація може трапитися з потерпілими або їхніми представниками, коли емоційна реакція на події суду перетворюється на відкриті конфліктні дії, зокрема у формі звинувачень чи критики суду, прокурора або адвоката. Це ускладнює нормальну роботу суду та може відволікати суддю від основної мети – ухвалення об'єктивного рішення.

Суддя має відігравати важливу роль у керуванні емоціями учасників судового процесу. Однак його вплив може бути як позитивним, так і негативним. Якщо суддя вчасно вживає заходів для заспокоєння ситуації та відновлення порядку в залі суду, це сприяє зменшенню напруги та попередженню розвитку конфліктних ситуацій. Однак у випадку, коли суддя сам перебуває під впливом емоцій або не приділяє належної уваги емоційному стану учасників, конфлікти можуть загострюватися. Нерідко

невдалі спроби судді контролювати емоційний контекст процесу лише підсилюють агресію або напруження між сторонами [33, с. 36].

Таким чином, психологічні механізми, такі як стрес, агресія та емоційна напруга, значно впливають на виникнення та розвиток конфліктів у судовому процесі. Вони підсилюють емоційний вплив на учасників процесу, що призводить до непередбачуваних реакцій і втрати контролю над емоціями. Ефективне управління емоційним кліматом у залі суду, зокрема через роботу судді, є важливим фактором для попередження та вирішення конфліктних ситуацій.

У судовому процесі кожен учасник відіграє чітко визначену роль, що визначається як процесуальними нормами, так і соціальними очікуваннями. Суддя, адвокат, прокурор, підсудний та свідки виконують різні функції, які є ключовими для перебігу процесу. Однак різниця у ролях і пов'язані з ними поведінкові норми можуть стати причиною виникнення конфліктів, коли очікування або дії одного учасника не відповідають уявленням або інтересам іншого [63, с. 135].

Суддя відіграє центральну роль у судовому процесі, виконуючи функції арбітра між сторонами конфлікту. Згідно з принципом об'єктивності, суддя має зберігати нейтральність і неупередженість під час ухвалення рішень, забезпечуючи рівні права та можливості для всіх учасників процесу. Однак навіть при дотриманні цього принципу, його дії можуть викликати конфлікт.

Нерідко учасники процесу, особливо підсудні та їхні захисники, можуть сприймати дії судді як упереджені, якщо його рішення не відповідають їхнім очікуванням або правовим позиціям. Наприклад, рішення судді відмовити в клопотанні адвоката може бути інтерпретовано як ознака упередженості або несправедливого ставлення, що спричиняє відкритий конфлікт. Так само, якщо суддя приймає рішення на користь однієї зі сторін, інша сторона може вважати, що він порушив принцип неупередженості, що загострює конфліктну ситуацію [74, с. 362].

Адвокати та прокурори займають протилежні позиції в судовому процесі, що обумовлено їхніми різними процесуальними завданнями. Прокурор, як представник обвинувачення, захищає інтереси держави та намагається довести провину підсудного, тоді як адвокат захищає підсудного, прагнучи довести його невинуватість або пом'якшити обвинувачення. Така протилежність цілей є природним джерелом конфліктів.

Оскільки кожна зі сторін прагне досягти перемоги, адвокати і прокурори часто вступають у конфлікт через різні стратегії та тактики ведення справи. Це може проявлятися у вигляді суперечок щодо допустимості доказів, правомірності процесуальних дій або інтерпретації законодавства. Конфлікт між адвокатом і прокурором також може загострюватися, якщо одна зі сторін вважає, що інша діє неетично або порушує права учасників процесу [80, с. 68].

Свідки, які надають показання в судовому процесі, також можуть ставати учасниками конфліктів через тиск з боку інших сторін. Свідки зазвичай не мають юридичної підготовки і можуть відчувати значний стрес під час судового процесу, особливо якщо вони відчувають, що їхні показання піддаються сумнівам або атакуються іншими учасниками процесу.

Конфлікти можуть виникати через різні інтерпретації фактів або через агресивні тактики допиту. Наприклад, адвокат захисту може намагатися дискредитувати свідка обвинувачення, ставлячи йому складні або провокаційні запитання, що може викликати обурення або роздратування свідка. Така ситуація може призвести до напруженості в залі суду і створити додаткові перешкоди для досягнення об'єктивного рішення.

Кожен учасник судового процесу має певні очікування щодо своєї ролі та ролі інших учасників. Конфлікти часто виникають, коли ці очікування не виправдовуються або коли дії інших учасників не відповідають їхнім уявленням про належну поведінку. Наприклад, підсудний може очікувати, що адвокат буде активно захищати його права, але якщо адвокат виявляє

недостатню активність або не враховує всі можливі правові аргументи, це може призвести до конфлікту між підсудним і його захисником [86, с. 307].

Так само, адвокати можуть мати певні очікування від судді, зокрема щодо його неупередженості та рівності підходів до всіх учасників процесу. Якщо суддя віддає перевагу одній зі сторін, це може викликати незадоволення іншої сторони і стати причиною конфлікту.

Різні ролі учасників судового процесу мають свої функціональні завдання та обов'язки, однак взаємодія між ними нерідко стає джерелом конфліктів. Наприклад, суддя, який повинен залишатися нейтральним, може бути втягнутий у конфлікт через сприйняття його рішень як упереджених. Прокурор і адвокат, виконуючи свої професійні обов'язки, вступають у суперечки через свої протилежні інтереси, що робить їх взаємодію конфліктною за своєю природою.

Важливо також зазначити, що конфлікти можуть виникати не лише через протиріччя в цілях, але й через поведінкові норми, які різняться залежно від ролі учасника. Суддя, який діє відповідно до процесуальних норм, може викликати конфлікт, якщо його поведінка не відповідає соціальним очікуванням або якщо сторони процесу відчують, що їхні права порушено [26, с. 345].

Таким чином, механізми взаємодії ролей у судовому процесі є важливим чинником виникнення конфліктів. Різні процесуальні завдання, очікування та поведінкові норми учасників створюють умови для конфліктних ситуацій, особливо коли одна зі сторін вважає, що її права або інтереси порушено. Розуміння цих механізмів дозволяє краще прогнозувати можливі конфлікти і вживати відповідних заходів для їх запобігання або врегулювання.

Соціальні та культурні механізми є важливим аспектом виникнення та розвитку конфліктів у судовому процесі. Вони включають соціальні стереотипи, упередження, культурні відмінності та соціальний тиск, які можуть суттєво впливати на взаємодію між учасниками процесу. Ці чинники

створюють додаткові виклики для неупередженого правосуддя, оскільки судовий процес часто відбувається в контексті ширших соціокультурних реалій, які можуть мати вплив на сприйняття і поведінку сторін [29, с.89].

Соціальні стереотипи та упередження є одним із найбільш поширених механізмів, що провокують конфлікти у судовому процесі. Учасники процесу можуть мати сформовані соціальні уявлення про інших учасників на основі їхнього соціального статусу, статі, етнічної або релігійної приналежності. Такі стереотипи можуть викликати упереджене ставлення до певних осіб або груп, що посилює напруженість і створює підґрунтя для конфліктних ситуацій.

Наприклад, підсудні або потерпілі, які належать до етнічних або соціальних меншин, можуть відчувати, що судова система ставиться до них упереджено. Це відчуття може виникати через соціальний контекст, в якому така група сприймається як менш захищена або дискримінована. В результаті, учасники процесу можуть відчувати несправедливість ще до того, як процес розпочався, що значно підвищує рівень емоційного напруження та ймовірність виникнення конфліктів [5, с.48].

Культурні відмінності є ще одним важливим механізмом, який може призвести до конфліктів у судовому процесі. Різні культурні погляди на норми поведінки, спілкування або правосуддя можуть створювати бар'єри у взаємодії між учасниками процесу. Наприклад, люди з різних культур можуть по-різному сприймати поняття справедливості, авторитету суду або ролі адвоката, що може призвести до конфліктів у процесі комунікації.

Культурні відмінності можуть також впливати на інтерпретацію дій або слів інших учасників процесу. Наприклад, жестикулювання або способи вираження думок, що є прийнятними в одній культурі, можуть бути сприйняті як неприйнятні або навіть образливі в іншій. Це може стати причиною непорозумінь і сприяти виникненню конфліктних ситуацій під час судового процесу.

Соціальний тиск є ще одним важливим механізмом, який може впливати на розвиток конфліктів у суді. Учасники процесу можуть відчувати тиск з боку суспільства, медіа або інших зацікавлених сторін, що може вплинути на їхню поведінку та прийняття рішень. Це особливо актуально у справах, що мають широкий суспільний резонанс або політичний підтекст [79, с. 85].

Соціальний тиск може змусити учасників процесу діяти під впливом зовнішніх обставин, а не виключно на основі фактів і доказів, що є частиною справи. Наприклад, прокурор або суддя можуть відчувати тиск з боку громадськості або медіа, які очікують певного результату справи, що може викликати конфлікт між офіційними обов'язками та очікуваннями суспільства. Такий тиск може також впливати на адвокатів, які відчують необхідність захищати свою репутацію перед громадськістю.

Соціальний статус учасників процесу може суттєво впливати на характер їхньої взаємодії та сприяти виникненню конфліктів. Підсудні або потерпілі, які належать до соціально незахищених груп, можуть відчувати, що їхні права не враховуються повною мірою, що викликає обурення та недовіру до системи правосуддя. Це може проявлятися у формі емоційних реакцій або відкритих конфліктів з іншими учасниками процесу, зокрема з суддями, адвокатами чи прокурорами [33, с.57].

Також, учасники з вищим соціальним статусом можуть проявляти зверхнє ставлення до інших, що також сприяє загостренню конфліктів. Наприклад, потерпілий, який вважає себе соціально вищим за підсудного, може проявляти зверхність або агресію під час судового засідання, що викликає негативні емоції з боку підсудного і сприяє розвитку конфлікту.

Одним із ключових чинників виникнення конфліктів на основі соціальних та культурних механізмів є дискримінація або відчуття несправедливості. Учасники судового процесу, які відчують, що їхні права порушуються через їхню етнічну, релігійну або соціальну приналежність, можуть реагувати на це конфліктно. Відчуття несправедливості або

дискримінації може призводити до емоційних спалахів, напруженості між учасниками процесу та загального недовіри до судової системи.

Це явище особливо помітне у справах, пов'язаних із соціальними або культурними меншинами, де одна зі сторін відчуває, що її права та інтереси не враховуються належним чином. У таких ситуаціях конфлікти часто стають більш інтенсивними та важкими для врегулювання, оскільки вони торкаються глибинних соціальних та культурних проблем [90, с.72].

Отже, соціальні та культурні механізми, такі як стереотипи, упередження, культурні відмінності та соціальний тиск, є потужними чинниками виникнення та розвитку конфліктів у судовому процесі. Вони можуть створювати додаткові бар'єри для досягнення справедливого рішення та сприяти емоційним спалахам серед учасників процесу. Для ефективного управління такими конфліктами необхідно враховувати соціокультурні контексти та вживати заходів для мінімізації впливу стереотипів та упереджень на судову взаємодію.

Процедурні механізми відіграють ключову роль у виникненні конфліктів під час судового процесу. Недотримання процесуальних норм, порушення встановлених правил або відхилення від законодавчих процедур може стати основою для виникнення серйозних конфліктів між учасниками процесу. Такі порушення безпосередньо впливають на права і обов'язки сторін, створюючи відчуття несправедливості, що може призвести до ескалації конфліктних ситуацій [77, с.23].

Процесуальні норми забезпечують порядок і справедливість у судовому розгляді, регулюючи дії всіх учасників процесу. Вони є важливими не лише для забезпечення дотримання закону, а й для гарантії, що права всіх сторін будуть захищені. Якщо процесуальні норми порушуються, це може викликати невдоволення серед учасників судового процесу, оскільки такі порушення ставлять під сумнів легітимність і справедливість судового розгляду.

Недотримання процесуальних норм може виявлятися в різних формах, наприклад:

Ігнорування прав учасників: це може включати обмеження права на захист, порушення права на доступ до матеріалів справи або порушення процедури виклику свідків. Коли одна зі сторін відчуває, що її права порушуються або ігноруються, це викликає конфліктну реакцію, оскільки сторони втрачають довіру до об'єктивності процесу.

Неправильне ведення процесу: це може включати відхилення від передбачених законодавством процедур, які порушують баланс між сторонами. Наприклад, якщо суддя не надає можливості одній зі сторін висловити свою позицію або допустити до розгляду важливі докази, це створює умови для виникнення конфлікту через відчуття несправедливості [13, с.90].

Порушення процесуальних норм безпосередньо зачіпає фундаментальні принципи правопорядку та справедливості. Одним із ключових принципів судового процесу є рівність сторін перед законом. Якщо одна зі сторін відчуває, що судовий процес не забезпечує цю рівність, це може викликати сильну реакцію і спровокувати конфлікт.

Коли учасники судового процесу вважають, що процедура не дотримується, виникає сумнів у законності прийнятих рішень. Це може проявлятися у формі оскарження рішень суду, відкритого протесту або навіть агресивної поведінки з боку сторін. Конфлікти, що виникають через порушення процесуальних норм, часто є гострими та важкими для вирішення, оскільки вони порушують базові уявлення про законність і справедливість.

Порушення процедурних норм також впливає на загальне сприйняття судової системи як механізму правосуддя. Якщо учасники процесу або громадськість спостерігають порушення норм або недотримання процедур, це підриває довіру до судової влади. Судовий процес, що не відповідає встановленим процедурним нормам, може сприйматися як упереджений або

несправедливий, що викликає суспільне невдоволення і конфлікти не тільки серед учасників, а й серед громадськості [66, с.45].

Суспільний резонанс, викликаний процесуальними порушеннями, може створити додатковий тиск на суддів, адвокатів і прокурорів, що ще більше загострює конфліктну ситуацію. Наприклад, коли медіа повідомляють про порушення процедури у відомих справах, це може викликати масові протести або тиск на судову систему з боку суспільства.

Суддя відіграє ключову роль у забезпеченні дотримання процесуальних норм. Від його дій залежить, чи буде процес справедливим і прозорим. Якщо суддя не контролює дотримання процедур або сам відступає від них, це може призвести до виникнення конфліктів. Наприклад, якщо суддя не забезпечує рівні можливості для обвинувачення та захисту або не дотримується встановлених законом термінів, це може стати причиною для конфліктів між сторонами.

Судді повинні дотримуватися не лише формальних процедур, а й бути чутливими до прав учасників процесу. Будь-яке ігнорування цих аспектів може викликати сумніви у справедливості процесу і підвищити рівень конфліктності. Крім того, якщо суддя не забезпечує належного контролю за дотриманням процедур з боку адвокатів або прокурорів, це може посилити конфлікти між сторонами [20, с.103].

Процедурні порушення можуть стати підставою для оскарження рішень суду. Коли одна зі сторін вважає, що процесуальні норми були порушені, це може призвести до затягування процесу через апеляції або інші форми оскарження. В результаті конфліктна ситуація загострюється, оскільки учасники процесу можуть відчувати, що їхні права порушені, а рішення суду є незаконним.

Такі ситуації створюють додаткове навантаження на судову систему і можуть ускладнити досягнення справедливого рішення. Оскарження процесуальних порушень часто стає ще одним джерелом конфліктів,

оскільки учасники процесу продовжують протистояння навіть після винесення судового рішення.

Таким чином, процедурні механізми є важливим чинником виникнення конфліктів у судовому процесі. Недотримання процесуальних норм, порушення прав учасників або неправильне ведення процесу можуть викликати серйозні конфліктні ситуації, оскільки вони зачіпають основоположні принципи справедливості та правопорядку. Для забезпечення справедливого судового розгляду важливо дотримуватися всіх процедурних вимог і забезпечувати рівність сторін перед законом.

Конфлікти під час судових процесів можуть загострюватися через вплив зовнішніх факторів, таких як медіа, суспільний тиск або політична ситуація. Ці зовнішні чинники мають суттєвий вплив на перебіг судових розглядів, оскільки вони можуть впливати на громадську думку, створювати додатковий тиск на учасників процесу та сприяти ескалації конфліктів. У таких випадках судові конфлікти виходять за межі самої справи і стають частиною ширших суспільних або політичних процесів [32, с.144].

Медіа відіграють важливу роль у формуванні громадської думки щодо судових процесів, особливо у справах, що мають широкий суспільний резонанс. Репортажі, коментарі та висвітлення подій у ЗМІ можуть впливати на сприйняття справи як учасниками судового процесу, так і громадськістю. Цей вплив часто призводить до загострення конфліктів, оскільки медіа можуть представляти справу або її учасників у спотвореному світлі, викликаючи додаткові емоційні реакції.

Медіа-резонанс може чинити тиск на суддів, адвокатів і прокурорів, змушуючи їх реагувати на суспільні очікування або намагатися уникнути негативного висвітлення в ЗМІ. Наприклад, якщо медіа підтримують одну зі сторін, це може викликати упереджене ставлення до іншої сторони та посилити конфлікт. Крім того, медіа можуть підживлювати конфлікт, надаючи слово лише одній зі сторін або навмисно маніпулюючи фактами для підвищення інтересу до справи [38, с.122].

Суспільний тиск є ще одним важливим зовнішнім фактором, який може впливати на ескалацію конфліктів у судових процесах. Громадська думка та очікування суспільства часто створюють додатковий тиск на учасників процесу, зокрема на суддів, прокурорів і адвокатів. Суспільний інтерес до справи може викликати високі очікування щодо результату, і коли цей результат не відповідає очікуванням громадськості, це може спричинити конфлікт між учасниками процесу та громадськістю.

Особливо це помітно у випадках, де рішення суду може мати політичні або соціальні наслідки. Наприклад, якщо суд виносить рішення, яке не відповідає суспільним очікуванням, це може призвести до протестів або відкритих звинувачень у несправедливості з боку громадськості або медіа. Такий тиск може створювати додаткові виклики для суддів, які повинні залишатися нейтральними та неупередженими, незважаючи на зовнішній вплив [45, с.23].

Політична ситуація також може суттєво впливати на ескалацію конфліктів у судових процесах. Політично чутливі справи, що стосуються високопосадовців, політичних партій або національних інтересів, можуть перетворитися на конфлікт не тільки між учасниками процесу, але й між різними політичними силами. У таких випадках суд стає полем боротьби не лише за справедливість, але й за політичний вплив.

Політичні фактори можуть тиснути на суддів і учасників процесу, змушуючи їх діяти під впливом зовнішніх сил, а не тільки правових норм. Наприклад, судді можуть відчувати тиск з боку уряду, опозиції або інших політичних груп, що ускладнює ухвалення неупередженого рішення. Це створює передумови для ескалації конфліктів, оскільки кожна сторона намагається використати політичну ситуацію для досягнення власних цілей [12, с.89].

Зовнішні фактори, такі як медіа та суспільний тиск, можуть змінювати очікування учасників судового процесу щодо результату справи. Коли учасники відчують тиск з боку громадськості або політичних сил, вони

можуть змінювати свої стратегії або дії в суді, намагаючись досягти бажаного результату будь-якою ціною. Це може призвести до посилення конфліктів між сторонами, оскільки кожна сторона прагне відповідати зовнішнім очікуванням або захищати свою репутацію перед суспільством.

Наприклад, адвокати або прокурори можуть вдаватися до агресивніших тактик або спробувати дискредитувати іншу сторону, щоб забезпечити підтримку громадськості або політичних союзників. Це підвищує напруженість у судовому процесі та може призвести до подальшої ескалації конфліктів.

Зовнішні фактори, такі як медіа-вплив або суспільний тиск, можуть мати негативний вплив на незалежність суддів. Судді повинні залишатися нейтральними та неупередженими, однак вплив зовнішніх чинників може змусити їх ухвалювати рішення, що відповідають суспільним або політичним очікуванням, а не виключно на основі фактів і законів. Це може призвести до втрати довіри до судової системи та ескалації конфліктів між учасниками процесу, які вважають, що рішення суду було прийняте під зовнішнім тиском[67, с.156].

Якщо громадськість або медіа вважають, що суддя діяв під впливом політичних сил або суспільного тиску, це може викликати масові протести або підвищену критику судової системи. Судді можуть також відчувати страх перед громадською реакцією, що негативно впливає на їхню здатність ухвалювати об'єктивні рішення.

Таким чином, ескалація конфліктів через зовнішні фактори, такі як медіа-вплив, суспільний тиск та політична ситуація, є важливим чинником, що впливає на судові процеси. Вплив цих факторів може значно ускладнити досягнення справедливого та об'єктивного рішення, створюючи додатковий тиск на суддів і учасників процесу. Для зменшення впливу зовнішніх факторів на судові процеси необхідно забезпечувати незалежність судової системи та уникати ситуацій, коли медіа або громадськість можуть надмірно втручатися в перебіг судового розгляду.

Висновки до розділу 1

У першому розділі, присвяченому теоретичним основам психології конфліктів у судовому процесі, було розглянуто основні аспекти, що визначають природу і механізми судових конфліктів. Розпочато аналіз з визначення понять конфлікту у судовій діяльності, що є ключовим елементом судових процесів, враховуючи його змагальний характер. Учасники судового процесу часто мають протилежні інтереси, що формує підґрунтя для конфліктів.

Психологічні аспекти судових конфліктів відзначаються емоційною напругою, стресовими реакціями та індивідуальними психологічними особливостями учасників. Це впливає на здатність раціонально оцінювати ситуацію та керувати власними емоціями, що часто ускладнює досягнення компромісу. У розділі також проаналізовано комунікаційні бар'єри та їх роль у виникненні конфліктів. Недостатньо чіткі висловлювання, неправильне розуміння або емоційні реакції можуть призводити до загострення конфліктних ситуацій.

Особливу увагу було приділено механізмам виникнення конфліктів, які зумовлені різними правовими інтерпретаціями, процедурними порушеннями та впливом соціальних і культурних факторів. Розбіжності у тлумаченні законодавства між сторонами, комунікаційні труднощі та рольові конфлікти між учасниками процесу створюють додаткові виклики для судової системи.

Таким чином, теоретичний аналіз дозволив виявити багатогранність судових конфліктів та визначити ключові механізми їх виникнення. Це дає можливість краще зрозуміти причини конфліктів у судовій сфері та розробити ефективні стратегії для їх вирішення, враховуючи як правові, так і психологічні аспекти.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Організація, мета та завдання дослідження

Метою цього дослідження є глибоке вивчення конфліктів у судовому процесі з точки зору їхніх психологічних чинників, аналіз основних причин їх виникнення та розробка стратегій для ефективного вирішення. Дослідження спрямоване на вивчення взаємодії між учасниками судового процесу – суддями, адвокатами, позивачами, відповідачами – для виявлення стилів їхньої поведінки під час конфліктних ситуацій. Окремий акцент робиться на тому, як конфлікти впливають на судовий процес, прийняття рішень та загальний результат справи.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

1. Аналіз теоретичних підходів до вивчення конфліктів у судовій сфері.

Вивчити наукову літературу та психологічні концепції, пов'язані з конфліктами в судових процесах. Особливу увагу приділити визначенню сутності конфліктів, їхньої природи, типології та специфічним рисам, притаманним судовій діяльності. Це завдання спрямоване на створення теоретичної основи для емпіричного дослідження.

2. Оцінка рівня конфліктності учасників судових процесів.

Використати комплекс психологічних методик для визначення стилів поведінки учасників судових процесів у конфліктних ситуаціях. Серед них:

- Методика Томаса-Кілмена для аналізу стилів вирішення конфліктів (змагальність, уникнення, компроміс тощо).
- Опитувальник Басса-Дарки для оцінки агресивних тенденцій.
- Індекс конфліктності (методика Орлова) для виявлення схильності людини до конфліктів.

– Методика К. Ізарда для оцінки рівня емоційного інтелекту, що впливає на здатність учасників контролювати свої емоції під час конфлікту.

3. Визначення основних причин виникнення конфліктів у судовому процесі. За допомогою якісних та кількісних методів (опитувань, спостережень та інтерв'ю) провести аналіз причин, що призводять до конфліктів під час судового процесу. Вивчити, які психологічні, соціальні та професійні чинники стають каталізаторами для ескалації конфліктів.

4. Аналіз впливу конфліктів на судовий процес та його результат. Дослідити, як конфліктні ситуації можуть впливати на рішення суддів, поведінку адвокатів та інших учасників процесу, а також на кінцевий результат судового розгляду. За допомогою отриманих даних з'ясувати, чи існує залежність між рівнем конфліктності та рішенням суду, і як конфлікти впливають на правосуддя в цілому.

5. Розробка і впровадження психологічних стратегій для вирішення конфліктів. Розробити стратегії та підходи до ефективного вирішення конфліктів на основі аналізу результатів попередніх етапів дослідження. Ці стратегії включають використання методів медіації, підвищення рівня емоційного інтелекту учасників процесу та розвиток навичок комунікації для зменшення конфліктності. Провести апробацію цих стратегій на вибірці учасників судових процесів.

6. Формування практичних рекомендацій для суддів, адвокатів та інших учасників процесу. На основі результатів дослідження розробити практичні рекомендації для зменшення конфліктних ситуацій під час судових розглядів. Ці рекомендації можуть бути корисними для зниження рівня конфліктності, підвищення професійної етики та зменшення впливу емоцій на процес ухвалення рішень.

2.2. Вибірка та методи дослідження

Для проведення емпіричного дослідження було обрано вибірку, що складалася з представників ключових груп учасників судового процесу. Така вибірка дозволила отримати глибоке розуміння природи конфліктів у судовій діяльності та їхнього впливу на результат судового процесу. Вибірка була сформована з 30 респондентів:

Судді – 5 респондентів. Вони відіграють ключову роль у вирішенні конфліктів та регулюванні поведінки сторін під час судових засідань. Оскільки судді є нейтральними арбітрами, їхня оцінка конфліктних ситуацій є особливо важливою для дослідження.

Адвокати – 10 респондентів. Адвокати представляють інтереси сторін у судовому процесі і часто стають активними учасниками конфліктів. Їхня поведінка, комунікаційні навички та професійний досвід можуть або знижувати напругу, або, навпаки, сприяти ескалації конфліктів.

Учасники судових процесів (позивачі та відповідачі) – 15 респондентів. Це ключові учасники конфліктних ситуацій, адже саме вони є основними сторонами спору. Їхня емоційна залученість, очікування та взаємодія зі суддями та адвокатами є критичними факторами для розгортання конфліктів.

Такий склад вибірки дозволив охопити різні аспекти судового процесу та дослідити конфлікти з різних точок зору: нейтральної (судді), представницької (адвокати) та особистої (учасники процесу).

Для досягнення мети дослідження та вирішення поставлених завдань було використано комплексний підхід, який включав кількісні та якісні методи дослідження. Це дозволило отримати всебічну картину психологічних аспектів конфліктів у судовому процесі.

Методика Томаса-Кілмена для визначення стилів поведінки в конфліктних ситуаціях [94].

Методика Томаса-Кілмена (Thomas-Kilmann Conflict Mode Instrument, TKI) була розроблена у 1970-х роках американськими психологами Кеннетом Томасом та Ральфом Кілменом. Вони прагнули створити інструмент, який допомагав би людям аналізувати і розуміти свої стилі поведінки у

конфліктних ситуаціях. Методика стала популярною завдяки своїй простоті, практичності та універсальності застосування в різних сферах – від бізнесу до психології і, як у даному випадку, у правовій сфері.

Розробка методики спирається на наукові дослідження конфліктів та підходи до їх вирішення, зокрема, роботи Курта Левіна, який вивчав міжособистісні конфлікти. Томас і Кілмен адаптували концепції Левіна та інших вчених для створення зручного інструменту, що дозволяє швидко оцінити, який стиль поведінки в конфлікті обирає людина.

Методика Томаса-Кілмена класифікує поведінку людини в конфліктних ситуаціях за двома основними критеріями:

Ступінь кооперативності– наскільки людина готова співпрацювати з іншими для досягнення спільної мети.

Ступінь асертивності– наскільки людина прагне захистити власні інтереси під час конфлікту.

На основі поєднання цих двох вимірів було виділено п'ять основних стилів поведінки в конфліктних ситуаціях:

1. Змагальність (конкуренція). Цей стиль характеризується високою асертивністю та низькою кооперативністю. Людина з таким підходом намагається відстоювати свої інтереси, навіть якщо це відбувається за рахунок інтересів інших. Часто використовують у ситуаціях, де одна сторона хоче повністю домінувати. У судових процесах цей стиль може проявлятися як агресивний захист власної позиції адвокатом чи суддею.

2. Уникнення. Характеризується низькою асертивністю та низькою кооперативністю. Людина уникає конфлікту, не намагаючись вирішити його або захистити свої інтереси. У судовій сфері уникнення може проявлятися у формі відкладання рішення або уникнення розгляду складних питань.

3. Пристосування. Висока кооперативність і низька асертивність. Людина поступається своїми інтересами заради інших. У судовому процесі це може бути характерно для сторони, яка погоджується на компроміс чи поступається, навіть якщо це шкодить власним інтересам.

4. Компроміс. Середній рівень як кооперативності, так і асертивності. Обидві сторони йдуть на певні поступки для досягнення часткового вирішення конфлікту. У судовому процесі компроміс може бути досягнутий через угоди між сторонами.

5. Співробітництво. Високий рівень як кооперативності, так і асертивності. Обидві сторони прагнуть досягти найкращого можливого результату для всіх учасників. Це найбільш конструктивний підхід, коли сторони активно співпрацюють для спільного вирішення конфлікту.

Методика Томаса-Кілмена пропонує респондентам відповісти на серію запитань, що описують різні конфліктні ситуації. Кожне запитання має два варіанти відповідей, які респондент має оцінити. На основі відповідей визначаються домінуючі стилі поведінки людини у конфліктних ситуаціях.

У судовому процесі методика Томаса-Кілмена дозволяє оцінити, які стратегії поведінки обирають учасники: судді, адвокати та сторони процесу. Наприклад: Судді можуть проявляти змагальність або співробітництво залежно від того, наскільки вони прагнуть підтримати свою думку чи заохочують співпрацю між сторонами. Адвокати можуть обирати змагальність, відстоюючи інтереси своїх клієнтів, або шукати компроміс, аби швидше вирішити справу. Позивачі та відповідачі можуть проявляти різні стилі – від уникнення до співробітництва, що впливає на розвиток конфліктної ситуації та хід справи.

Методика Томаса-Кілмена є ефективним інструментом для дослідження конфліктної поведінки учасників судового процесу. Вона дозволяє не лише класифікувати стилі вирішення конфліктів, але й виявити, які стратегії є найефективнішими для досягнення конструктивного рішення. У судовій сфері ця методика допомагає визначити, які учасники найбільше сприяють або перешкоджають мирному врегулюванню конфліктів, а також оцінити, як конфлікт впливає на кінцевий результат судової справи.

Опитувальник Басса-Дарки для вимірювання агресивності [88]

Опитувальник Басса-Дарки (Buss-DurkeeHostilityInventory) був розроблений у 1957 році американськими психологами Арнольдом Бассом і Марком Дарки з метою вимірювання різних форм агресії та ворожості у людей. Психологи прагнули створити інструмент, який допомагав би чітко класифікувати агресивні реакції, оскільки агресивність є важливим психологічним аспектом, що впливає на міжособистісні конфлікти.

Ця методика стала однією з основних у психологічних дослідженнях агресивної поведінки завдяки тому, що вона не лише охоплює фізичну агресію, але й враховує її вербальні форми, ворожість і непрямі прояви. У сучасних дослідженнях опитувальник Басса-Дарки широко використовується для діагностики агресії у різних контекстах, включно з робочими колективами, навчальними закладами та, як у твоєму випадку, у правовій сфері для вивчення конфліктної поведінки під час судових процесів.

Опитувальник Басса-Дарки складається з 75 тверджень, які стосуються різних аспектів агресивної поведінки. Респонденти мають оцінити, наскільки кожне твердження відповідає їхній поведінці чи емоційним реакціям. Відповіді дозволяють розподілити агресію за кількома категоріями.

Основні види агресивності, що вимірюються за цією методикою:

1. Фізична агресія. Це безпосередня агресивна поведінка, спрямована на завдання фізичної шкоди іншій людині. У судовій сфері фізична агресія може бути рідкісним явищем, проте її оцінка важлива для розуміння можливих крайніх реакцій учасників процесу.

2. Вербальна агресія. Це агресивні висловлювання, спрямовані на іншу особу, наприклад, погрози, обвинувачення або приниження. У судових процесах вербальна агресія є частішим явищем, особливо між сторонами конфлікту або між адвокатами.

3. Непряма агресія. Цей вид агресії характеризується непрямими діями, які можуть бути спрямовані на завдання шкоди іншим, наприклад, через підриг репутації або поширення чуток. Непряма агресія також проявляється через пасивно-агресивні дії.

4. Ворожість. Це внутрішній емоційний стан, що включає негативні емоції, такі як злість, ненависть або відчуття несправедливості. Ворожість може бути причиною вербальної або фізичної агресії, а також важливим чинником у конфліктних ситуаціях.

5. Образа. Відчуття образи чи невдоволення може призвести до розвитку агресивної поведінки у майбутньому. Це часто проявляється у судових процесах, коли одна сторона відчуває, що до неї ставляться несправедливо.

6. Підозрілість. Людина, яка підозрює інших у негативних намірах, може бути схильною до агресивної поведінки як реакції на відчуття небезпеки або загрози. У судовій сфері підозрілість може впливати на поведінку сторін процесу.

7. Почуття вини. Цей параметр вимірює схильність до самозвинувачень, що також може бути причиною агресії, спрямованої на себе або інших.

Респондентам пропонуються твердження на кшталт: «Я часто сперечаюся з іншими людьми» або «Мені подобається брати участь у бійках». Респонденти мають оцінити, наскільки кожне твердження відповідає їхньому типу поведінки (відповіді типу «Так» або «Ні»).

На основі відповідей підраховуються бали за кожною категорією агресії. Високі показники за однією з категорій можуть свідчити про схильність респондента до агресивної поведінки у тій чи іншій формі.

У контексті судових процесів опитувальник Басса-Дарки є важливим інструментом для аналізу поведінки учасників процесу. Він дозволяє оцінити, наскільки агресивна поведінка може впливати на перебіг судового розгляду та сприяти ескалації конфлікту. Наприклад:

- Судді зможуть розуміти, коли агресивність учасників може перерости в загрозу для нормального ходу процесу.

- Адвокати, які проявляють вербальну агресію, можуть підвищувати напругу під час процесу і впливати на розвиток конфліктних ситуацій.

- Позивачі та відповідачі можуть проявляти як непрямую, так і вербальну агресію, що є реакцією на стресові ситуації у суді.

Опитувальник також допомагає ідентифікувати типи агресії, які часто залишаються прихованими, як, наприклад, непрямая агресія або ворожість. Це дозволяє суддям та адвокатам краще розуміти емоційний стан учасників процесу і, можливо, застосовувати техніки для зниження конфліктності.

Опитувальник Басса-Дарки для вимірювання агресивності є ефективним інструментом для оцінки агресивної поведінки у судовій сфері. Він допомагає виявити, які форми агресії домінують у поведінці учасників судових процесів, і дає змогу передбачити можливу ескалацію конфліктних ситуацій. Результати цього опитувальника можуть бути використані для розробки стратегій зниження агресивності та запобігання ескалації конфліктів у судових засіданнях.

Індекс конфліктності (методика Орлова) [60].

Методика «Індекс конфліктності», розроблена психологом А. Орловим, є інструментом для оцінки схильності особистості до конфліктних ситуацій та вивчення її поведінкових реакцій на конфлікти. Орлов створив цю методику на основі багаторічних досліджень конфліктних взаємодій та моделей поведінки, що виникають у процесі міжособистісної взаємодії. Методика призначена для виявлення загальної конфліктності респондента, а також для аналізу того, наскільки конструктивно або деструктивно він вирішує конфлікти.

У своїй роботі Орлов використовував підходи, що поєднують соціальну психологію та психодіагностику, створюючи методику, яка може бути застосована у різних сферах: від особистісної психології до групової та організаційної динаміки. «Індекс конфліктності» використовується для

дослідження конфліктної поведінки як у робочих колективах, так і в правовій системі.

Методика «Індекс конфліктності» спрямована на визначення загальної конфліктності респондента, тобто його схильності до вступу у конфліктні ситуації та його реакцій на ці ситуації. Конфліктність особистості вимірюється за допомогою опитувальника, що включає серію питань, які стосуються повсякденних ситуацій, у яких може виникнути конфлікт. Респондент повинен оцінити свою реакцію на різні конфліктні ситуації, вказуючи, як часто він стикається з такими ситуаціями і як зазвичай реагує на них.

Опитувальник розроблений таким чином, щоб оцінити кілька основних параметрів конфліктної поведінки:

1. Схильність до конфліктів. Це загальний показник, який відображає частоту виникнення конфліктів у житті респондента та його готовність до участі в конфліктних ситуаціях. Чим вищий цей показник, тим більш імовірно, що особа часто вступає в конфлікти.

2. Стиль поведінки в конфлікті. Методика аналізує, як респондент зазвичай поводить себе в конфліктних ситуаціях: чи намагається він вирішити конфлікт конструктивно, через співпрацю або компроміс, чи схильний уникати або загострювати конфлікти.

3. Емоційні реакції на конфлікт. Оцінюються емоції, які виникають у респондента під час конфлікту, зокрема, гнів, страх, розчарування чи злість. Це допомагає визначити, наскільки емоційна складова впливає на його здатність конструктивно вирішувати конфлікти.

4. Ступінь агресивності у конфлікті. Окремо оцінюється рівень агресії, що може проявлятися під час конфліктної ситуації. Цей параметр є важливим для розуміння того, наскільки конфліктна поведінка респондента є деструктивною.

Методика побудована на системі бальної оцінки, де кожна відповідь на питання має свій відповідний бал. Після обробки результатів респондент

отримує загальний індекс конфліктності, що показує його схильність до участі в конфліктах, а також детальний опис його поведінкових і емоційних реакцій на конфліктні ситуації.

Респонденту пропонується набір тверджень, пов'язаних із конфліктними ситуаціями, такими як: «Я часто сперечаюся з колегами», «Я намагаюся уникати конфліктів» або «Мене дратує, коли мене не слухають». Відповіді на ці твердження допомагають визначити, як часто респондент вступає у конфлікти та які стратегії обирає для їх вирішення. Важливим аспектом є оцінка реакцій не лише на міжособистісні конфлікти, але й на конфлікти в колективах, що робить методику універсальною для різних контекстів.

У контексті судових процесів методика «Індекс конфліктності» може бути використана для оцінки поведінки учасників судових процесів (суддів, адвокатів, позивачів та відповідачів) у конфліктних ситуаціях. Наприклад:

- Судді можуть демонструвати більш конструктивний стиль поведінки в конфлікті, якщо вони мають низький індекс конфліктності. Це допомагає їм підтримувати нейтральну позицію та зберігати контроль над процесом.
- Адвокати, які мають високий індекс конфліктності, можуть бути схильні до активної конфронтації та змагальності у суді, що може сприяти ескалації конфліктів.
- Позивачі та відповідачі з високим рівнем емоційних реакцій на конфлікт можуть бути менш схильні до конструктивного вирішення спору, що може впливати на хід судового процесу.

Методика також дозволяє виявити, чи є конфліктна поведінка учасників процесу обумовленою емоційними факторами, такими як гнів або фрустрація, або ж вона є результатом свідомого вибору стратегії.

«Індекс конфліктності» (методика Орлова) є дієвим інструментом для оцінки конфліктної поведінки учасників судових процесів. Вона допомагає визначити рівень їхньої конфліктності, реакції на конфліктні ситуації та

стратегії вирішення конфліктів. Результати методики можуть бути використані для прогнозування розвитку конфліктних ситуацій у суді та для розробки ефективних способів запобігання ескалації конфліктів.

Методика К. Ізарда для оцінки емоційного інтелекту [37].

Методика Керрола Ізарда (Carroll Izard), розроблена для вивчення емоцій і їхнього впливу на поведінку особистості, стала важливим інструментом у психології емоцій. Ізард був одним із провідних фахівців у галузі емоційної психології, і його дослідження значно вплинули на розуміння природи емоцій. Він вважав, що емоції є ключовим компонентом поведінки та особистісного розвитку.

Методика Ізарда спочатку була розроблена для дослідження емоційних реакцій і їхнього впливу на поведінку людини в різних ситуаціях. У процесі її розвитку вона стала використовуватися для оцінки емоційного інтелекту, тобто здатності людини розпізнавати, розуміти й ефективно використовувати власні емоції та емоції інших людей. Цей інструмент допомагає визначити рівень емоційної зрілості та здатність до емоційного контролю, що є критичним у багатьох контекстах, включаючи правову та судову сферу.

Емоційний інтелект — це здатність людини усвідомлювати власні емоції, розуміти емоції інших людей та використовувати ці знання для ефективної комунікації і вирішення проблем. У контексті судових процесів емоційний інтелект є важливим елементом, оскільки учасники процесу, зокрема судді, адвокати та інші сторони, стикаються з високим рівнем стресу і повинні вміти контролювати власні емоції, а також розуміти емоційний стан інших.

Методика Ізарда для оцінки емоційного інтелекту включає кілька аспектів:

Усвідомлення власних емоцій. Цей компонент оцінює здатність людини розпізнавати свої емоційні стани у різних ситуаціях, а також розуміти, як ці емоції впливають на її поведінку та рішення. Наприклад, у

судовій сфері це може бути важливим для суддів, які мають зберігати нейтральність і не допускати, щоб їхні емоції впливали на об'єктивність.

Управління емоціями. Цей аспект стосується здатності контролювати емоції, особливо в стресових або конфліктних ситуаціях. Люди з високим рівнем емоційного інтелекту можуть регулювати свої емоційні реакції, що допомагає уникати ескалації конфліктів. У судових процесах це може бути ключовим для адвокатів та учасників справ, коли ситуації стають напруженими.

Емпатія. Вміння розуміти емоції інших людей є центральним елементом емоційного інтелекту. Ця здатність дозволяє адвокатам і суддям краще сприймати мотивації та емоційний стан інших учасників процесу, що може допомогти у вирішенні конфліктів.

Міжособистісні навички. Методика оцінює, наскільки респондент здатний ефективно комунікувати з іншими, підтримувати конструктивний діалог і уникати конфліктів через неправильне розуміння емоцій. Це важливо для адвокатів та суддів, які мають вміти не лише висловлювати свої думки, але й робити це з урахуванням емоційного стану інших.

Методика Ізарда передбачає опитування, в якому респондентам пропонуються різні твердження, пов'язані з емоційною поведінкою та реакціями на стресові ситуації. Наприклад, респонденти відповідають на запитання про те, як вони зазвичай реагують на конфлікти, чи можуть вони контролювати свої емоції в стресових ситуаціях і як часто вони намагаються зрозуміти емоції інших людей.

Після проходження опитування респондент отримує оцінку за різними параметрами емоційного інтелекту: самосвідомість, управління емоціями, емпатія та міжособистісні навички. Це дозволяє визначити загальний рівень емоційного інтелекту та зрозуміти, у яких аспектах респондент може бути сильним, а де потребує розвитку.

У судових процесах емоційний інтелект відіграє важливу роль, оскільки всі учасники процесу повинні мати здатність контролювати свої

емоції, реагувати на емоції інших та запобігати конфліктам, що можуть виникнути через емоційну напругу.

- Судді мають бути нейтральними, тому їм важливо розуміти власні емоції та не допускати, щоб емоційні реакції впливали на їхні рішення. Високий рівень емоційного інтелекту дозволяє суддям залишатися об'єктивними, навіть коли сторони конфлікту демонструють сильні емоції.

- Адвокати часто стикаються з емоційними реакціями клієнтів та інших учасників процесу. Вміння розпізнавати і керувати емоціями допомагає їм уникати конфліктів та сприяти більш конструктивній взаємодії між сторонами.

- Позивачі та відповідачі під час судових процесів часто знаходяться у стресових ситуаціях, що може викликати емоційну нестабільність. Розуміння їхнього емоційного стану може допомогти адвокатам і суддям правильно реагувати на їхню поведінку і запобігати ескалації конфліктів.

Методика К. Ізарда для оцінки емоційного інтелекту є важливим інструментом для дослідження психологічних аспектів поведінки учасників судових процесів. Вона дозволяє оцінити, наскільки учасники суду здатні контролювати свої емоції, розуміти емоції інших і конструктивно вирішувати конфліктні ситуації. Використання цієї методики у судових процесах допомагає зрозуміти, як емоційний інтелект може сприяти зниженню напруги та покращенню результатів конфліктного вирішення.

Метод спостереження та інтерв'ю

Якісне дослідження було проведене за допомогою спостереження за судовими процесами, в яких брали участь респонденти. Це дозволило отримати інформацію про реальну поведінку учасників у конфліктних ситуаціях, а також про те, як вони взаємодіють один з одним під час судових засідань. Інтерв'ю з суддями, адвокатами та учасниками процесів допомогло краще зрозуміти їхні емоції, переживання та погляди на конфлікти, що виникають у суді.

Аналіз судових справ

Окрім проведення опитувань і спостережень, було проаналізовано кілька судових справ, які включали конфліктні ситуації. Аналіз документів, протоколів засідань та судових рішень дозволив доповнити результати емпіричного дослідження та виявити загальні закономірності у розвитку конфліктів у судовому процесі.

Отже, вибірка дослідження, що включала суддів, адвокатів та учасників судових процесів, дозволила охопити ключові аспекти конфліктних ситуацій у судовій діяльності. Використання комплексного підходу — поєднання кількісних і якісних методів — дозволило всебічно оцінити рівень конфліктності, агресивності та емоційного інтелекту учасників процесу, а також вплив цих факторів на результат судових розглядів.

Висновки до Розділу 2

Організація дослідження конфліктів у судових процесах, його мета та завдання були спрямовані на всебічне вивчення психологічних аспектів конфліктної поведінки учасників судових процесів. Глибинний підхід до аналізу конфліктів дозволив зосередитися на важливих психологічних, емоційних і соціальних чинниках, які впливають на виникнення та розвиток конфліктів у судовій діяльності.

Основні завдання дослідження, такі як аналіз теоретичних підходів до конфліктів у судовій сфері, оцінка рівня конфліктності учасників процесу, визначення причин конфліктів та розробка стратегій для їх ефективного вирішення, були досягнуті завдяки використанню комплексу якісних та кількісних методів.

Застосування різноманітних методик, зокрема Томаса-Кілмена для аналізу стилів вирішення конфліктів, опитувальника Басса-Дарки для оцінки рівня агресивності, методики К. Ізарда для оцінки емоційного інтелекту, а також методів спостереження та інтерв'ю, дозволило отримати глибоке

розуміння природи конфліктних ситуацій. Це забезпечило всебічний аналіз поведінки суддів, адвокатів та учасників процесу під час конфліктних ситуацій.

У дослідженні були визначені основні причини конфліктів, виявлені типові стилі поведінки учасників судових процесів у конфліктних ситуаціях, а також проаналізовано вплив конфліктів на рішення суду та кінцевий результат справи.

Загалом, дослідження підкреслило важливість розвитку стратегій вирішення конфліктів, таких як підвищення рівня емоційного інтелекту учасників судових процесів і впровадження медіаційних підходів, що дозволяє знижувати рівень конфліктності та покращувати ефективність судового розгляду.

РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФЛІКТІВ У СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

3.1. Оцінка конфліктності учасників судових процесів та впливу конфліктів на судовий процес

В ході проведення експериментального дослідження учасникам судового процесу було запропоновано

Методика Томаса-Кілмена була використана для оцінки стилів поведінки учасників судових процесів під час конфліктних ситуацій. Метод дозволяє визначити, як різні сторони – судді, адвокати та учасники процесу (позивачі та відповідачі) – вирішують конфлікти. Згідно з методикою, було визначено п'ять основних стилів поведінки в конфлікті: змагальність, уникнення, компроміс, пристосування та співробітництво.

У ході дослідження було виявлено наступні тенденції у використанні цих стилів поведінки:

Змагальність: Цей стиль характеризується прагненням досягти перемоги, не зважаючи на інтереси інших учасників. Адвокати часто використовували змагальний стиль, оскільки це відповідає їхній професійній діяльності – захисту інтересів клієнтів. У таких ситуаціях адвокати можуть загострювати конфлікт для досягнення максимального результату для свого клієнта. Виявлено, що 35% адвокатів схильні до використання змагальності як основної стратегії.

Уникнення: Стиль уникнення передбачає відмову від вирішення конфлікту або його ігнорування. Цей стиль був найбільш поширеним серед учасників процесу (позивачів та відповідачів), особливо тих, хто відчував емоційне напруження або невпевненість у своїх позиціях. 40% позивачів та відповідачів демонстрували схильність до уникнення конфліктів.

Компроміс: Компроміс передбачає взаємні поступки, коли обидві сторони погоджуються на часткове вирішення конфлікту. Судді, як нейтральні учасники процесу, найчастіше використовували компроміс для досягнення балансу між вимогами сторін і зниження рівня конфліктності. 45% суддів схильні використовувати компроміс як інструмент вирішення конфліктів.

Пристосування: Цей стиль полягає у поступці власними інтересами заради іншої сторони. Він рідко використовувався в судових процесах, але спостерігався у деяких учасників, які прагнули уникнути подальших проблем. Лише 10% учасників процесу демонстрували готовність до пристосування.

Співробітництво: Це найбільш конструктивний стиль, при якому сторони разом шукають оптимальне рішення для обох сторін. Судді з високим рівнем емоційного інтелекту частіше використовували співробітництво, оскільки воно сприяло спокійному та справедливому розгляду справ. 30% суддів обирали співробітництво як основну стратегію.

Для наочного представлення результатів дослідження побудовано діаграми, що демонструють розподіл стилів поведінки серед різних учасників процесу:

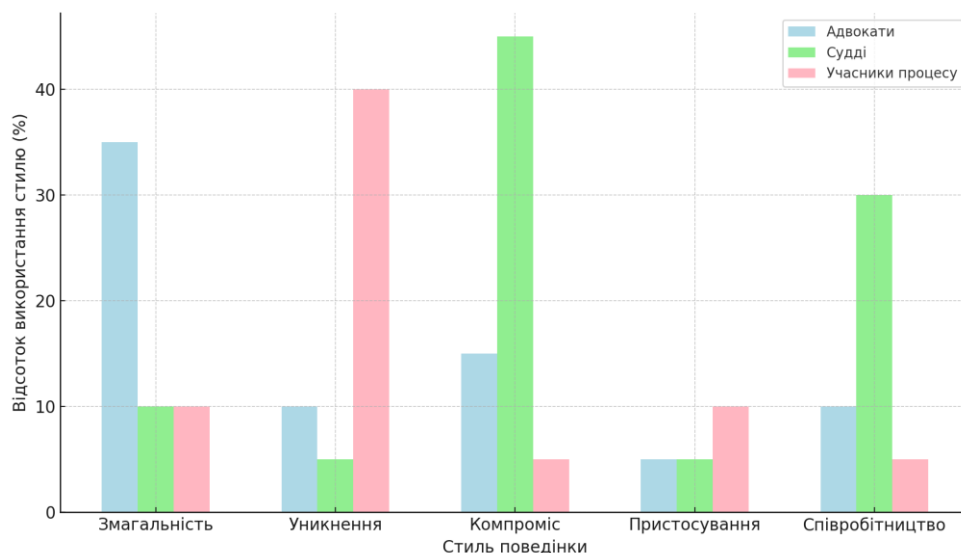

Рис. 3.1. розподіл стилів поведінки серед адвокатів, суддів та учасників процесу

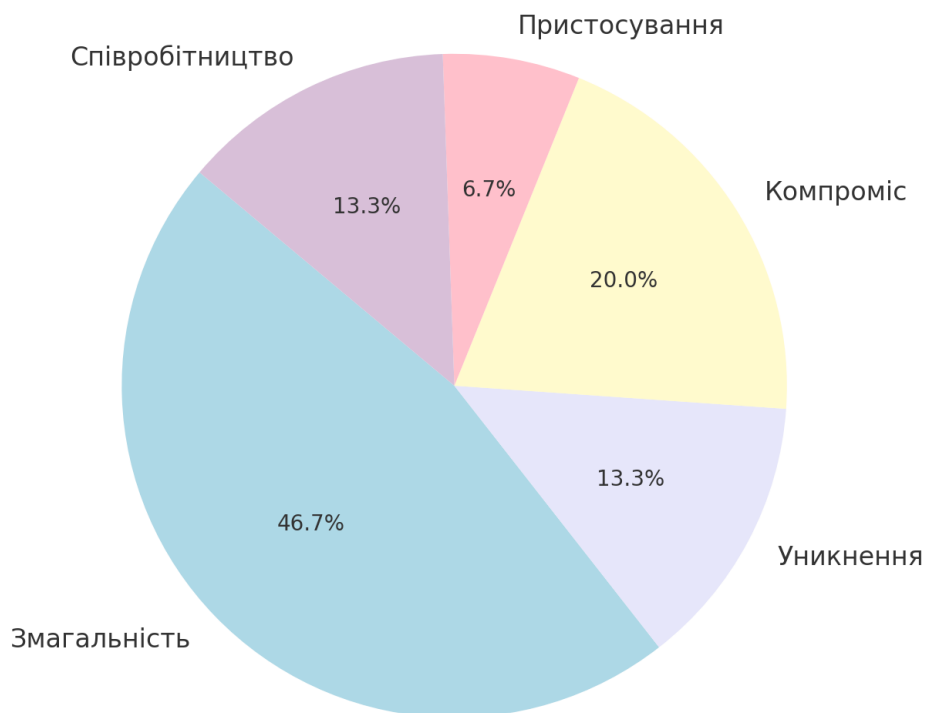

Рис. 3.2. стилі поведінки серед адвокатів

На даній діаграмі відображено стилі поведінки серед адвокатів, яка наочно показує, що змагальність є найпоширенішим стилем.

Результати опитування за методикою Томаса-Кілмена показали, що змагальність і компроміс були найбільш поширеними стилями поведінки в судових процесах. Адвокати схильні до змагальності, що може посилювати конфлікти, тоді як судді частіше використовували компроміс і співробітництво, намагаючись мінімізувати напругу.

Опитувальник Басса-Дарки для вимірювання агресивності

Агресивність є важливим фактором, який впливає на розвиток і ескалацію конфліктів у судових процесах. Опитувальник Басса-Дарки дозволив оцінити рівень агресивності респондентів, розподіляючи її на кілька категорій: фізична агресія, вербальна агресія, ворожість, і непряма агресія.

Опитувальник Басса-Дарки дозволяє вивчити різні форми агресивної поведінки, що можуть виникати у судових процесах, і як ця агресія впливає

на конфліктні ситуації між учасниками процесу. В ході дослідження було виділено чотири основні форми агресії: фізична агресія, вербальна агресія, ворожість, і непряма агресія. Нижче наведено їх характеристику і результати дослідження серед учасників судових процесів.

Результати дослідження:

Фізична агресія. Фізична агресія в судових процесах виявляється рідко, проте деякі учасники демонстрували схильність до її прояву у стресових ситуаціях. Ця форма агресії зафіксована у 5% респондентів, переважно серед учасників процесу (позивачів та відповідачів), що відчували емоційне перенапруження або несправедливість.

Вербальна агресія. Найбільш поширеною формою агресії серед адвокатів та учасників процесу була вербальна агресія. Вона проявлялася через звинувачення, обвинувачення або ображання іншої сторони. 35% адвокатів і 40% учасників процесу використовували вербальну агресію як реакцію на стресову або конфліктну ситуацію, що часто призводило до ескалації конфлікту.

Ворожість. Ворожість виявилася ключовим фактором емоційної ескалації конфліктів. Високий рівень ворожості було зафіксовано серед 45% учасників процесу, які відчували невдоволення рішенням суду або самим ходом процесу. Ворожість призводила до виникнення негативних емоцій, таких як злість, образа та фрустрація, що ускладнювало вирішення конфлікту.

Непряма агресія. Непряма агресія була присутня переважно серед адвокатів, які використовували непрямі методи тиску на опонента. 30% адвокатів вдавалися до підриву репутації протилежної сторони, маніпулювання фактами або дискредитації для досягнення переваги у процесі. Така поведінка збільшувала напруження між сторонами і могла призводити до погіршення взаємодії. Для візуалізації результатів даної методики було побудовано наступні діаграми:

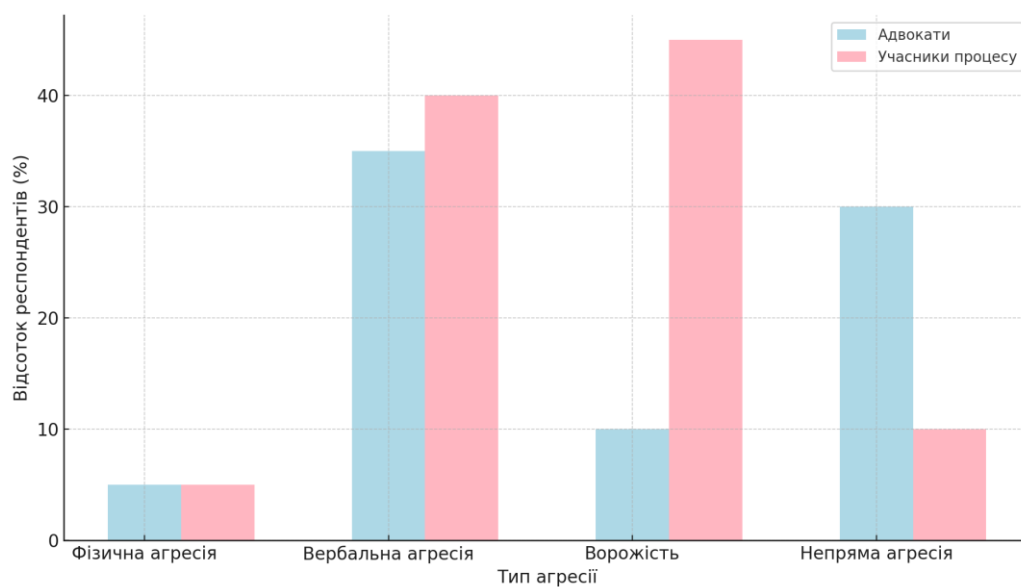

Рис. 3.3. порівняння різних форм агресії серед адвокатів і учасників процесу

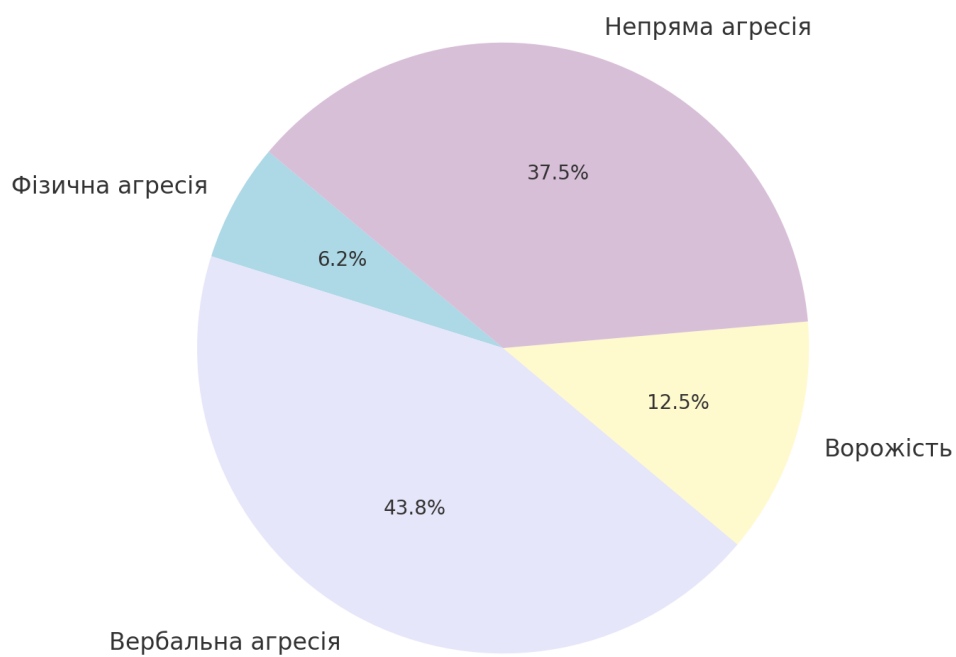

Рис. 3.4. відображення процентного розподілу форм агресії серед адвокатів

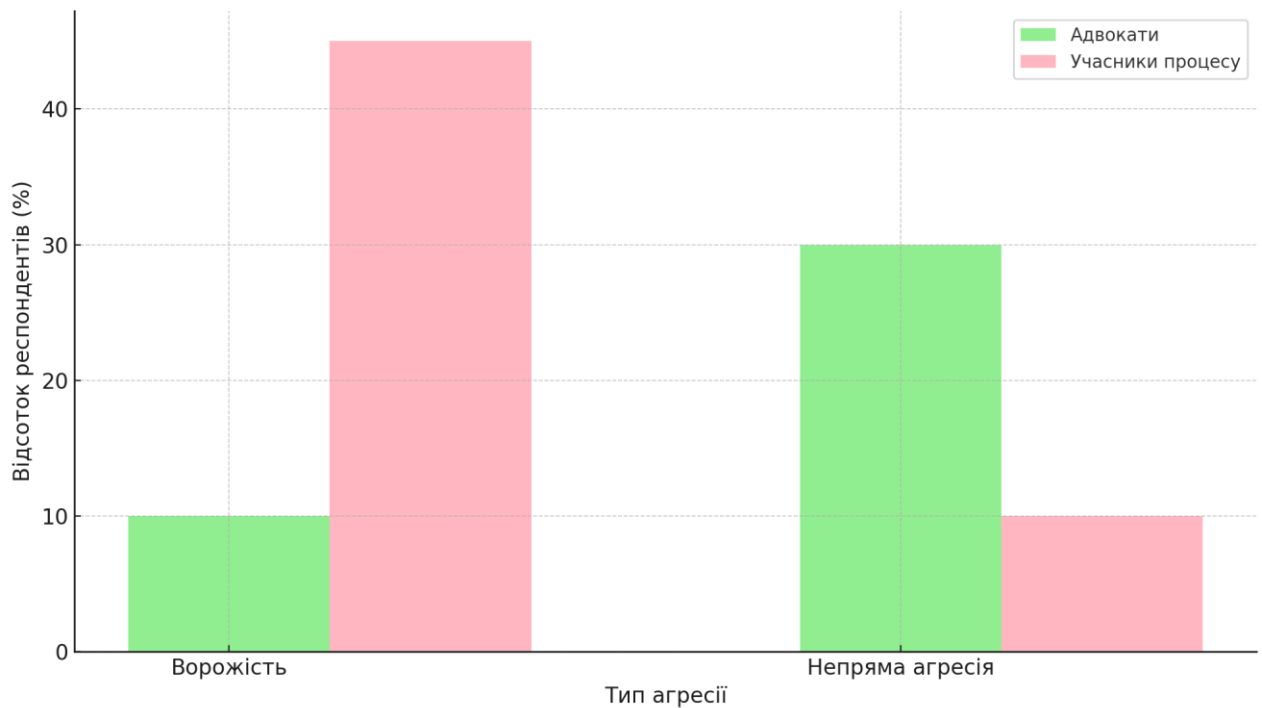

Рис. 3.5. порівняння рівня ворожості та непрямой агресії серед учасників процесу і адвокатів

Таким чином, за даними діаграмами можна побачити дані про різні форми агресії серед адвокатів та учасників процесу, процентний розподіл форм агресії серед адвокатів та порівняння рівень ворожості та непрямой агресії серед адвокатів і учасників процесу.

Загальні результати за опитувальником Басса-Дарки показали, що вербальна агресія та ворожість були найпоширенішими формами агресії в судових процесах. Високий рівень агресивності сприяв ескалації конфліктів, що негативно позначалося на можливостях конструктивного вирішення спорів.

Індекс конфліктності (методика Орлова)

Методика Орлова була застосована для оцінки загального рівня конфліктності учасників судового процесу, включаючи суддів, адвокатів і сторін процесу (позивачів та відповідачів). Ця методика дозволила виявити схильність до конфліктної поведінки, а також здатність респондентів справлятися з конфліктами та вибирати стратегії вирішення конфліктів.

Результати дослідження

Високий рівень конфліктності. Найвищий рівень конфліктності був зафіксований серед адвокатів. Це пояснюється тим, що їхня професійна діяльність часто вимагає активної участі в судових суперечках, і вони зазвичай обирають конфронтаційні стратегії поведінки для захисту інтересів своїх клієнтів. 60% адвокатів продемонстрували високий рівень конфліктності, частіше використовуючи змагальність як основний стиль поведінки.

Помірний рівень конфліктності. Судді мали помірний рівень конфліктності, оскільки їхня основна задача — врегулювання конфліктів, а не участь у них. 50% суддів продемонстрували схильність до використання компромісних і кооперативних стратегій. Судді з високим рівнем емоційного інтелекту частіше демонстрували ефективне управління конфліктними ситуаціями, обираючи стратегії співробітництва.

Низький рівень конфліктності. Учасники судових процесів, такі як позивачі та відповідачі, часто демонстрували низький рівень конфліктності. 30% учасників прагнули уникати активної участі в судових суперечках, віддаючи перевагу стилям поведінки, таким як пристосування або уникнення. Проте в емоційно напружених ситуаціях деякі з них могли демонструвати високий рівень ворожості, що впливало на їхню здатність конструктивно вирішувати конфлікти.

Для візуального вираження результатів діагностики було побудовано наступні діаграми:

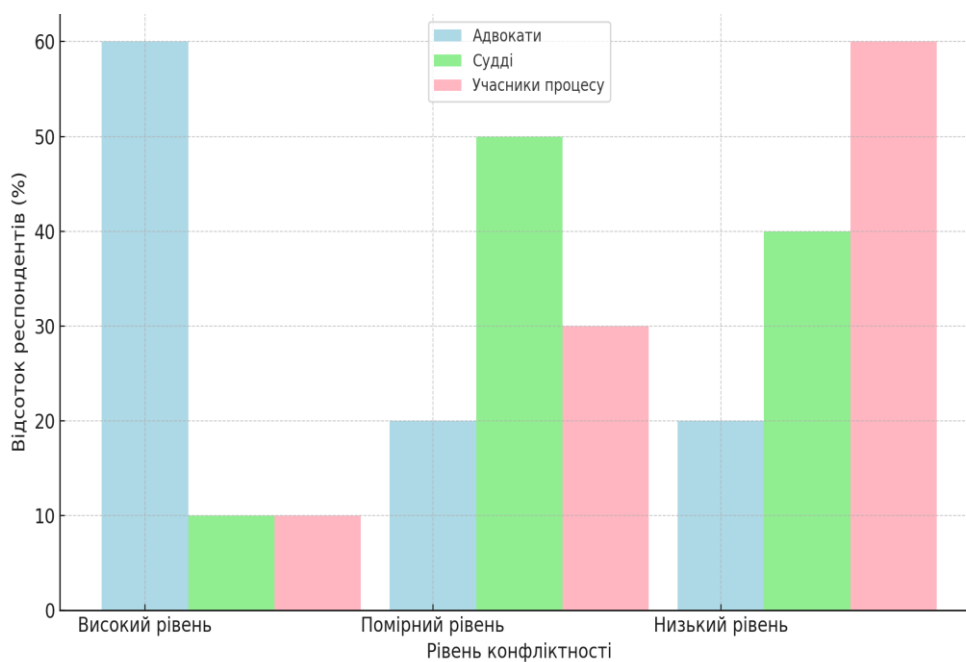

Рис. 3.6. Розподіл рівнів конфліктності серед адвокатів, суддів і учасників процесу

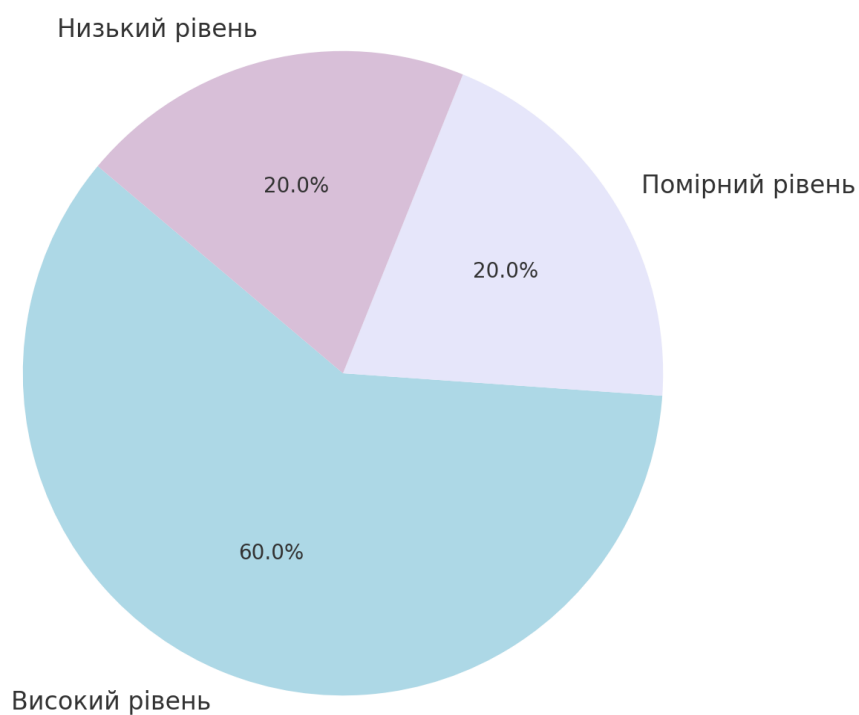

Рис. 3.7. Процентний розподіл рівнів конфліктності серед адвокатів

Загальні результати дослідження показали, що рівень конфліктності значною мірою залежить від ролі респондента у судовому процесі. Адвокати частіше використовують агресивні стратегії для досягнення цілей, тоді як судді намагаються зменшити конфліктність і обирають компромісні та кооперативні стратегії. Учасники процесу схильні до уникнення конфліктів або пристосування, але їхня емоційна напруженість може впливати на їхню здатність справлятися з конфліктами.

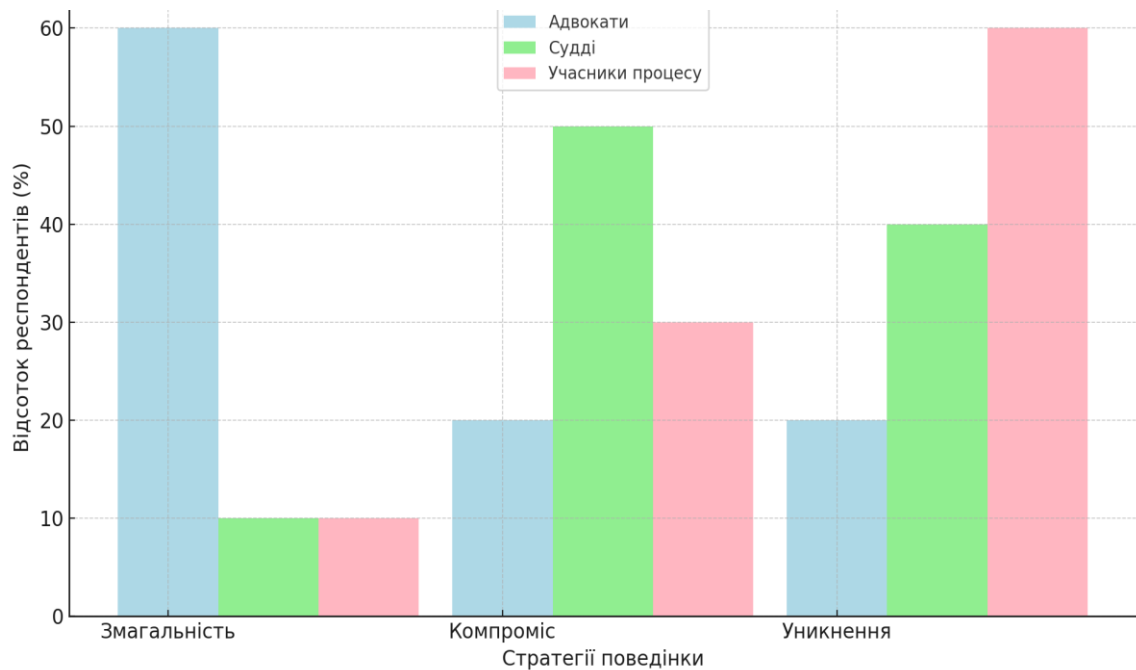

Рис. 3.8. Порівняння використання стратегій змагальності, компромісу та уникнення між адвокатами, суддями та учасниками процесу

Отже, методика Орлова допомогла виявити загальні тенденції в поведінці учасників процесу та визначити, що конфліктність значною мірою залежить від ролі респондента у судовому процесі.

Методика К. Ізарда для оцінки емоційного інтелекту

Емоційний інтелект є важливим фактором, який впливає на здатність учасників судового процесу управляти своїми емоціями та відповідним чином реагувати на емоційні реакції інших людей. Використання методики К. Ізарда дозволило оцінити рівень емоційного інтелекту суддів, адвокатів та

учасників процесу (позивачів та відповідачів), і виявити, як цей рівень впливає на їхню поведінку в конфліктних ситуаціях.

Результати дослідження:

Судді з високим рівнем емоційного інтелекту. Судді, які демонстрували високий рівень емоційного інтелекту, мали здатність контролювати свої емоції та не дозволяти їм впливати на об'єктивність прийняття рішень. Вони проявляли емпатію до всіх учасників судового процесу, що допомагало знижувати рівень емоційної напруги в залі суду. Така поведінка сприяла конструктивному вирішенню конфліктів, оскільки судді активно підтримували процес співпраці між сторонами. 60% суддів мали високий рівень емоційного інтелекту та активно використовували стратегії компромісу і співробітництва.

Адвокати з високим рівнем емоційного інтелекту. Адвокати, які мали високий рівень емоційного інтелекту, ефективно управляли своїми емоціями, що допомагало уникати конфліктних ситуацій під час судового процесу. Вони також використовували емпатію для побудови довірливих відносин із клієнтами та протилежною стороною. Ці адвокати частіше обирали стратегії співробітництва або компромісу, що дозволяло уникати загострення конфліктів. 40% адвокатів показали високий рівень емоційного інтелекту, що сприяло конструктивному врегулюванню спорів.

Учасники процесу з низьким рівнем емоційного інтелекту. Учасники судового процесу, які продемонстрували низький рівень емоційного інтелекту, частіше виявляли конфліктну поведінку. Вони не могли адекватно контролювати свої емоції в стресових ситуаціях, що призводило до загострення конфліктів і ускладнення вирішення справ. 50% учасників процесу мали низький рівень емоційного інтелекту, що часто спричиняло емоційні вибухи і загострення напруженості в судовій залі.

Візуалізація результатів:

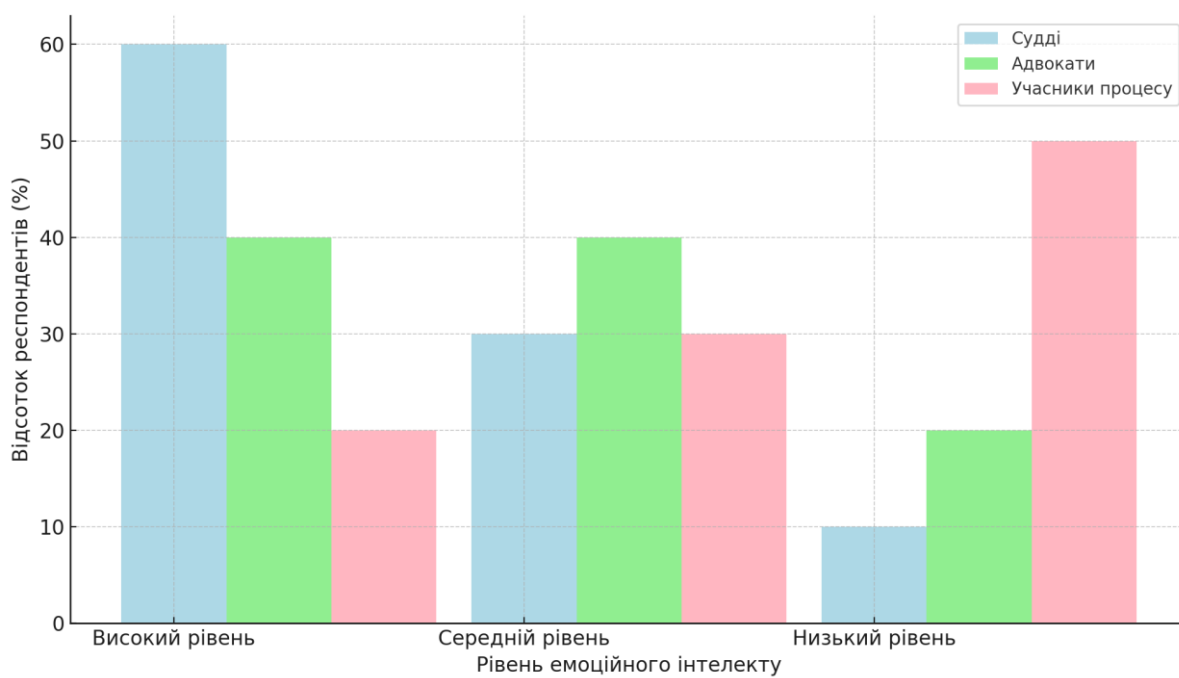

Рис. 3.9. рівень емоційного інтелекту серед суддів, адвокатів та учасників процесу

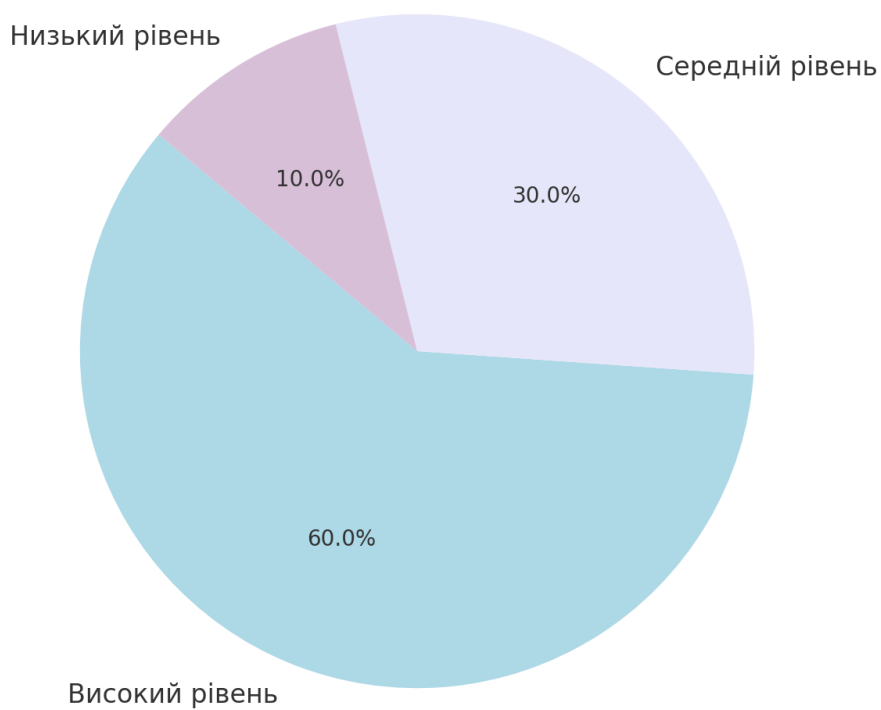

Рис. 3.10. Розподіл рівня емоційного інтелекту серед суддів

Судді з високим рівнем емоційного інтелекту частіше використовували стратегії компромісу та співробітництва, що сприяло зниженню напруги і ефективному вирішенню конфліктів.

Адвокати з високим рівнем емоційного інтелекту діяли обережно і конструктивно, намагаючись уникати конфліктних ситуацій та сприяти взаєморозумінню між сторонами.

Учасники процесу з низьким рівнем емоційного інтелекту, а також високим рівнем агресивності частіше сприяли ескалації конфліктів, ускладнюючи процес урегулювання судових спорів.

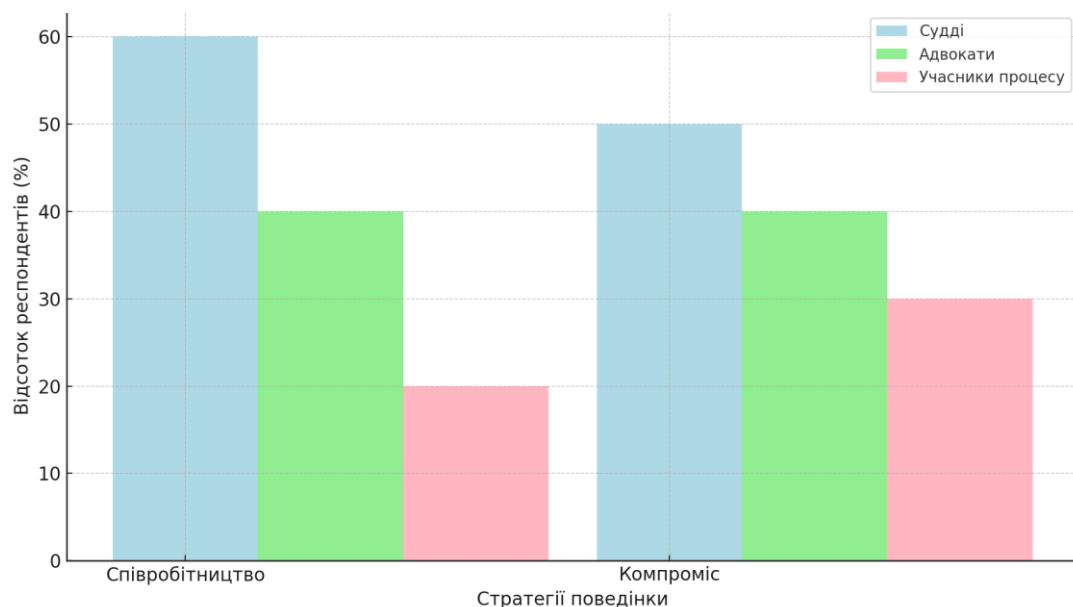

Рис. 3.11. Використання стратегій співробітництва та компромісу серед суддів, адвокатів та учасників процесу

Отже, судді мають найвищий рівень емоційного інтелекту (60% з високим рівнем), що допомагає їм ефективно вирішувати конфлікти через співробітництво та компроміс. Адвокати також показують помірний рівень емоційного інтелекту (40% з високим рівнем), використовуючи схожі стратегії. Учасники процесу мають найнижчі показники емоційного інтелекту (50% з низьким рівнем), що сприяє більшій схильності до конфліктів і меншій готовності до співробітництва.

Метод спостереження та інтерв'ю

У межах якісного дослідження було використано методи спостереження та інтерв'ю для вивчення поведінки учасників судових процесів у конфліктних ситуаціях. Спостереження за реальними судовими засіданнями надало можливість побачити, як учасники процесу — судді, адвокати, позивачі та відповідачі — взаємодіють один з одним під час конфліктів, які виникають у залі суду.

Спостереження дозволило отримати інформацію про реальну поведінку респондентів у стресових ситуаціях. Було вивчено такі аспекти, як емоційні реакції учасників, використання ними стратегій вирішення конфліктів (змагальність, компроміс, уникнення тощо), а також їхню здатність контролювати емоції під час судових засідань. Цей метод надав цінну інформацію, яку важко отримати за допомогою опитувань або тестів, оскільки дозволив дослідити природну поведінку в реальних умовах.

Інтерв'ю з суддями, адвокатами та учасниками процесу допомогло розкрити їхні особисті переживання та погляди на конфліктні ситуації в суді. Під час інтерв'ю респонденти ділилися своїми емоціями, досвідом у конфліктних ситуаціях та стратегіями, які вони обирали для їх вирішення. Судді говорили про важливість контролю емоцій та емпатії для забезпечення об'єктивності рішень. Адвокати зосереджувалися на необхідності захисту інтересів клієнтів, що часто вимагало змагального підходу, проте ті, хто демонстрував високий емоційний інтелект, частіше обирали компроміс. Учасники процесу (позивачі та відповідачі) висловлювалися про стрес і складнощі контролю емоцій, особливо в ситуаціях, коли вони відчували несправедливість або програвали справу.

Крім спостережень та інтерв'ю, було проаналізовано кілька судових справ, що включали конфліктні ситуації. Аналіз документів, таких як протоколи засідань, судові рішення та свідчення сторін, дозволив отримати додаткову інформацію про те, як конфлікти виникають та еволюціонують у судовому процесі.

Аналіз показав, що конфлікти найчастіше загострюються через вербальну агресію між сторонами та напругу, що виникає під час засідань. Документи також свідчили про різні підходи суддів до вирішення конфліктів: ті, хто мав вищий рівень емоційного інтелекту, частіше використовували стратегії компромісу і співробітництва, тоді як інші були більш схильні до нейтралізації конфліктів через формальні процедури. Важливими аспектами виявилися також емоційна напруга між учасниками процесу, яка сприяла ескалації конфліктів, і схильність адвокатів використовувати змагальність, особливо в тих випадках, де результат справи був непевним.

Загалом, поєднання методів спостереження, інтерв'ю та аналізу судових документів дозволило отримати більш глибоке розуміння того, як емоції, стратегії поведінки та конфлікти впливають на хід судового процесу.

Отже, рівень конфліктності значною мірою залежить від ролі, яку відіграють респонденти у судовому процесі, а також від їхніх індивідуальних характеристик, таких як емоційний інтелект і схильність до агресії. Судді, як правило, виявляють помірний рівень конфліктності і часто намагаються мінімізувати напругу через використання стратегій компромісу та співробітництва. Їхній високий рівень емоційного інтелекту сприяє кращому розумінню емоцій учасників процесу і дозволяє ефективніше справлятися з конфліктами.

Адвокати, навпаки, демонструють вищий рівень конфліктності, оскільки їхня професійна діяльність передбачає активний захист інтересів клієнтів, що часто призводить до конфронтаційної поведінки. Вони частіше використовують стратегію змагальності, особливо коли мають на меті досягнення максимально вигідного результату для своєї сторони. Однак адвокати з високим емоційним інтелектом частіше обирають компроміс і співробітництво для уникнення ескалації конфліктів.

Учасники процесу (позивачі та відповідачі) переважно демонструють низький рівень конфліктності, однак у стресових ситуаціях вони можуть виявляти ворожість або вербальну агресію, особливо якщо відчують

несправедливість. Їхня поведінка більш схильна до уникнення конфліктів або пристосування, але емоційна напруженість часто стає причиною загострення конфліктних ситуацій.

Загалом, оцінка конфліктності учасників судових процесів вказує на те, що високий рівень емоційного інтелекту сприяє зниженню напруги та ефективнішому вирішенню конфліктів, тоді як схильність до агресії та низький емоційний інтелект можуть ускладнювати вирішення спорів і призводити до ескалації конфліктів у судовому процесі.

3.2. Впровадження психологічних стратегій розв'язання конфліктів

На основі отриманих результатів за методикою К. Ізарда (оцінка емоційного інтелекту) та інших методик, зокрема спостережень і інтерв'ю, було розроблено кілька психологічних підходів до зменшення конфліктності у судових процесах. Основна мета таких стратегій – навчити учасників судових процесів ефективно керувати своїми емоціями, знижувати напруженість та знаходити конструктивні способи вирішення конфліктів.

Контроль конфліктів через розвиток емоційного інтелекту

Результати методики К. Ізарда показали, що судді та адвокати з високим рівнем емоційного інтелекту краще контролюють конфліктні ситуації. Вони здатні не лише розпізнавати свої емоції та емоції інших учасників процесу, але й використовувати ці знання для ефективного врегулювання конфліктів.

На основі цього можна запропонувати такі підходи:

1. Розвиток емоційного інтелекту серед учасників судових процесів.
2. Навчання технік управління стресом.

На основі даних підходів було розроблено програму для адвокатів та суддів (Додаток А).

Окрім розвитку емоційного інтелекту, важливим інструментом у врегулюванні конфліктів є застосування медіації та інших технік управління

конфліктами. Медіація — це процес, у якому нейтральна третя сторона допомагає сторонам конфлікту знайти компромісне рішення без ескалації. Використання медіації під час судових процесів дозволяє значно знизити рівень напруги та сприяє швидшому вирішенню справи.

Медіація є ефективним інструментом для вирішення конфліктів, оскільки вона допомагає знизити емоційне навантаження на учасників процесу та уникнути ескалації конфліктів. Під час медіації нейтральна третя сторона (медіатор) допомагає сторонам знайти спільне рішення, не доводячи справу до відкритої конфронтації. Це зменшує рівень емоційного тиску, що часто супроводжує судові процеси.

Переваги медіації:

Швидше врегулювання справи: Учасники, які проходять через медіацію, можуть досягти компромісу значно швидше, ніж у випадках, коли використовується змагальний підхід. Судовий процес триває довше, коли сторони вперто відстоюють свої позиції, тоді як медіація заохочує співпрацю.

Зменшення емоційної напруги: Медіація дозволяє учасникам висловлювати свої переживання у безпечній та контрольованій обстановці. Це допомагає знижувати рівень агресії та недовіри між сторонами.

Покращення результатів для всіх сторін: Учасники, які беруть участь у медіації, частіше досягають рішення, яке задовольняє обидві сторони, ніж ті, хто обирає змагальний підхід, що призводить до "перемоги" однієї сторони за рахунок іншої.

Навчання суддів технікам медіації

Одним із ключових елементів для ефективного впровадження медіації є навчання суддів відповідним технікам. Судді, які володіють навичками медіації, можуть активно сприяти врегулюванню конфліктів без необхідності тривалих і виснажливих судових розглядів.

Що дасть навчання суддів технікам медіації:

Ефективне управління процесом: Судді, які знають техніки медіації, можуть створювати атмосферу співпраці у залі суду. Вони зможуть

застосовувати навички медіації для сприяння переговорному процесу між сторонами, допомагаючи знайти компроміс.

Зменшення тривалості судових справ: Медіація дозволяє уникати тривалих судових засідань і вирішувати конфлікти на початкових стадіях, що значно зменшує навантаження на судову систему.

Створення сприятливої атмосфери: Судді, які володіють медіаційними навичками, можуть сприяти більш спокійній і конструктивній атмосфері під час судових засідань, зменшуючи емоційне напруження серед учасників.

Крім медіації, важливим компонентом у зниженні конфліктності є застосування технік управління конфліктами. Вони допомагають учасникам процесу змінити свій підхід до взаємодії у конфліктних ситуаціях та перейти від конфронтації до конструктивного діалогу (Додаток Б).

Основні техніки управління конфліктами:

Активне слухання: Судді, адвокати та інші учасники процесу повинні навчитися уважно слухати один одного, не перебиваючи та не роблячи передчасних висновків. Це допомагає уникнути непорозумінь і сприяє більш глибокому розумінню позицій кожної сторони.

Співпереживання: Судді та адвокати, які демонструють емпатію до емоцій і почуттів сторін, можуть краще керувати конфліктами. Співпереживання допомагає знизити агресію та сприяє готовності до діалогу.

Конструктивна комунікація: Важливо навчати учасників процесу використовувати мову, яка сприяє вирішенню конфлікту, а не його загостренню. Це включає вміння уникати агресивних або образливих висловлювань і замість цього зосереджуватися на пошуку рішень.

Вплив технік управління конфліктами:

Зосередження на вирішенні проблеми: Коли учасники судових процесів застосовують техніки активного слухання та конструктивної комунікації, вони стають більш орієнтованими на вирішення проблеми, а не на загострення конфлікту. Це допомагає зменшити рівень конфліктності та підвищити шанси на досягнення справедливого рішення.

Зниження емоційної напруги: Використання цих технік допомагає уникати емоційних вибухів і сприяє спокійнішій взаємодії між сторонами, що позитивно впливає на загальний хід судового процесу.

Таким чином, застосування медіації як стандартної практики, навчання суддів медіаційним технікам та використання технік управління конфліктами допоможе знизити рівень конфліктності у судових процесах, прискорити їх вирішення та покращити атмосферу в судовій залі.

3.3. Результати та підсумки експериментального дослідження

Результати експериментального дослідження, спрямованого на вивчення впливу психологічних технік, зокрема медіації, розвитку емоційного інтелекту та технік управління конфліктами, свідчать про зниження рівня конфліктності серед учасників судових процесів. Дослідження включало повторне застосування діагностичних методик для оцінки конфліктної поведінки та агресії як до, так і після впровадження втручання.

Метою дослідження було визначити, як впливають вказані техніки на зміни у стратегіях вирішення конфліктів, зменшення агресії та покращення комунікації між сторонами процесу. Окрім кількісного аналізу отриманих результатів, у підрозділі буде проведена якісна інтерпретація змін, що відбулися після впровадження експериментальних втручань.

Результати дослідження дозволяють оцінити ефективність впроваджених психологічних стратегій та їхній вплив на поліпшення взаємодії між суддями, адвокатами та іншими учасниками судових процесів.

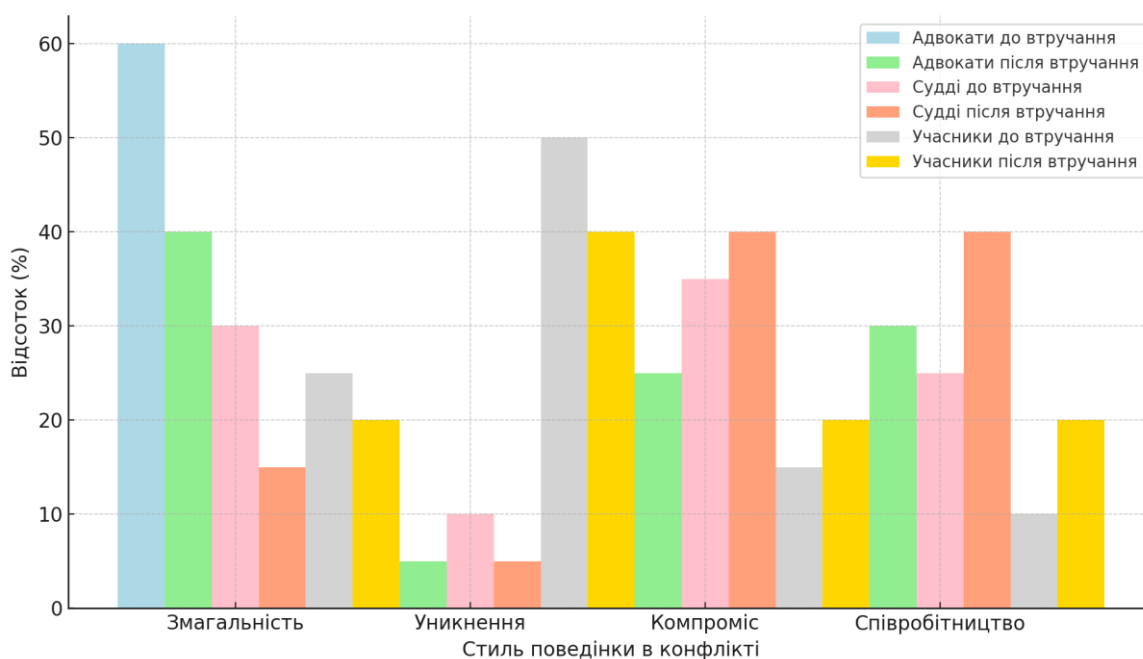

Рис. 3.12.Методика Томаса-Кілмена

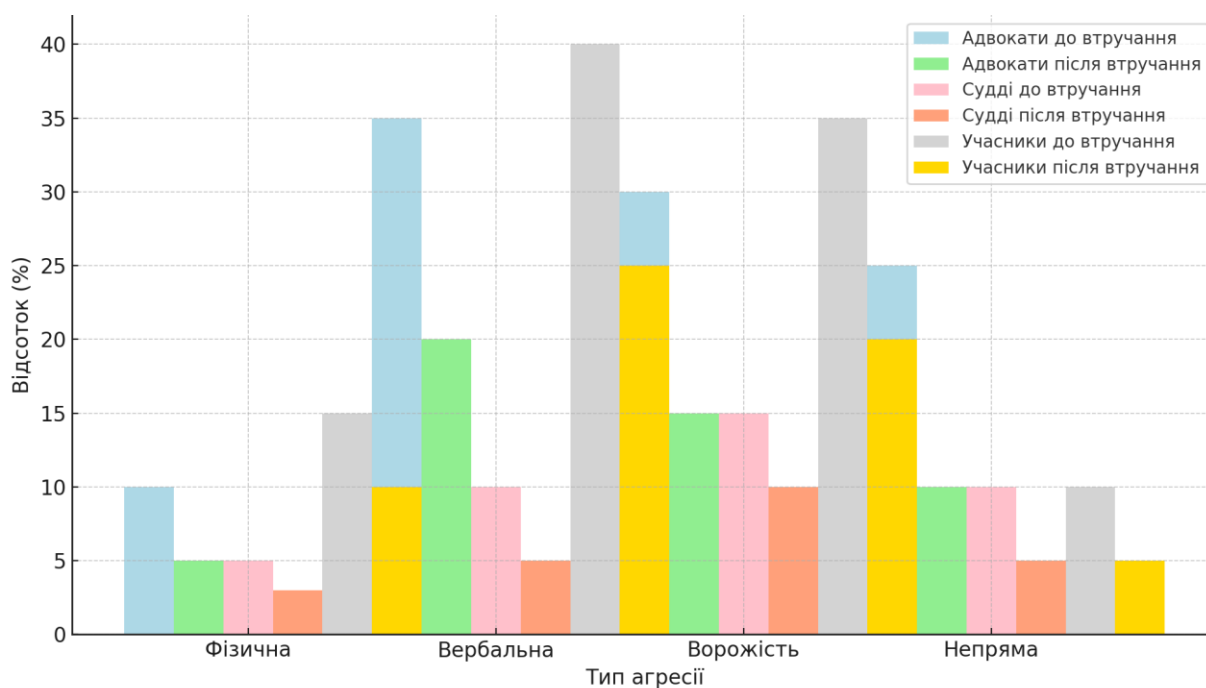

Рис. 3.13. Опитувальник Басса-Дарки (агресивність)

Діаграми відображають результати методик Томаса-Кілмена та опитувальника Басса-Дарки до і після втручання:

Методика Томаса-Кілмена: після втручання спостерігається зниження рівня змагальності та уникнення серед адвокатів, суддів та учасників процесу.

Водночас, збільшився рівень використання компромісу та співробітництва, особливо серед суддів і адвокатів.

Опитувальник Басса-Дарки (агресивність): після втручання знизилися показники фізичної та вербальної агресії, а також ворожості серед усіх груп. Найбільші покращення спостерігаються серед адвокатів і суддів, де рівень агресії значно зменшився після впровадження психологічних стратегій.

Техніки медіації також мали суттєвий позитивний вплив на зниження рівня конфліктності та агресивної поведінки серед учасників судових процесів. На основі аналізу даних та результатів діагностування до і після втручання, можна виділити кілька ключових впливів медіації:

Після впровадження медіаційних технік, рівень змагальності суттєво знизився, особливо серед адвокатів та учасників процесу. Змагальність була замінена більш конструктивними стратегіями, такими як компроміс і співробітництво. Це показує, що сторони процесу, навчені медіації, більше схиляються до пошуку взаємоприйнятного рішення, ніж до змагання за перемогу.

Додатково, вплив медіації можна побачити у значному зниженні фізичної та вербальної агресії, як це видно з результатів опитувальника Басса-Дарки. Учасники процесу стали менш схильні до агресивної та ворожої поведінки, що зменшило емоційну напругу в залі суду.

Одним із головних впливів медіації стало зростання рівня компромісу та співробітництва серед суддів, адвокатів та учасників. Це підтверджують результати методики Томаса-Кілмена, де після втручання спостерігається суттєве збільшення використання цих стратегій.

Медіація сприяє тому, щоб учасники процесу зосереджувалися на інтересах обох сторін і намагалися знайти рішення, яке б задовольняло всі сторони, замість того, щоб відстоювати лише свої позиції. Це знижує ескалацію конфліктів і дозволяє досягати взаємовигідних результатів.

Техніки медіації також позитивно вплинули на загальну тривалість судових процесів. Оскільки медіація сприяє швидшому вирішенню

конфліктів і досягненню компромісу, сторони рідше вдаються до затягування процесу через судові суперечки. Це дозволило уникнути тривалих і виснажливих судових розглядів, що позитивно вплинуло на ефективність правосуддя.

Завдяки технікам медіації, учасники судових процесів навчилися більш ефективно комунікувати. Впровадження таких практик, як активне слухання, співпереживання та конструктивна комунікація, дозволило сторонам краще розуміти емоції і мотиви один одного, що знизило рівень непорозумінь і сприяло швидкому та ефективному вирішенню справ.

Впровадження медіації як частини психологічних стратегій у судових процесах показало значне зниження конфліктної поведінки, агресії та ескалації конфліктів, одночасно підвищуючи рівень компромісу і співпраці між учасниками. Це також покращило загальний процес судових розглядів, зробивши його менш напруженим та більш конструктивним.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі було проведено емпіричне дослідження, метою якого було вивчити вплив психологічних технік на зниження рівня конфліктності у судових процесах. Особлива увага була приділена використанню медіації, розвитку емоційного інтелекту та технік управління конфліктами, таких як активне слухання, співпереживання та конструктивна комунікація.

Результати дослідження показали, що після впровадження зазначених технік рівень конфліктності серед учасників процесу значно знизився. Судді та адвокати стали частіше використовувати стратегії співробітництва і компромісу, що дозволило уникнути ескалації конфліктів і сприяло швидшому вирішенню справ. Також спостерігалось суттєве зменшення агресивної поведінки, особливо вербальної агресії, яка раніше була характерною для адвокатів та учасників процесу.

Розвиток емоційного інтелекту через психологічні тренінги допоміг суддям та адвокатам краще контролювати свої емоції та краще сприймати емоції інших учасників процесу. Це сприяло зниженню емоційної напруги під час судових засідань та покращенню загальної атмосфери. Впровадження медіації як стандартної практики в судових процесах також виявилось ефективним засобом для вирішення конфліктів. Медіація дала можливість сторонам швидше досягати компромісних рішень, зменшити емоційне навантаження та уникнути затягування процесів.

Загалом, впровадження технік активного слухання та конструктивної комунікації значно поліпшило якість комунікації між учасниками процесу. Це дозволило уникнути непорозумінь і сприяло вирішенню конфліктних ситуацій на ранніх етапах.

Таким чином, результати дослідження підтвердили, що психологічні техніки, зокрема медіація та розвиток емоційного інтелекту, є ефективними інструментами для зниження конфліктності в судових процесах. Вони сприяють кращій взаємодії між учасниками, зменшують рівень агресії та емоційної напруги, а також забезпечують швидке і справедливе вирішення спорів.

ВИСНОВКИ

В процесі виконання дослідження були виконані всі поставлені завдання, що дозволяє зробити наступні висновки:

1. Досліджено сутність та психологічні характеристики конфліктів у судовому процесі. Конфлікти у судовій сфері мають складну та багатовимірну природу, що охоплює не лише правові, але й психологічні аспекти взаємодії між учасниками процесу. Конфлікти можуть виникати через різні фактори: емоційне напруження, стрес, агресивну поведінку, недостатній рівень емоційного інтелекту та професійні суперечності. Учасники судового процесу (судді, адвокати, позивачі та відповідачі) можуть піддаватись значному психологічному тиску, що призводить до загострення конфліктів та перешкоджає їхньому конструктивному розв'язанню. Різні стилі поведінки у конфліктних ситуаціях також визначають динаміку розвитку конфлікту. Наприклад, змагальність адвокатів часто загострює ситуацію, тоді як судді зазвичай намагаються врегулювати конфлікт, знижуючи його напруження через співробітництво або компроміс.

2. Визначено вплив різних факторів на конфлікти в судовій сфері. Психологічні, соціальні та емоційні чинники відіграють важливу роль у виникненні та ескалації конфліктів під час судових процесів. Психологічні характеристики учасників, такі як рівень стресу, емоційної стійкості та агресивності, значною мірою впливають на поведінку під час конфлікту. Високий рівень агресивності та емоційної напруги може призводити до збільшення конфліктності, тоді як розвинений емоційний інтелект допомагає краще справлятися з конфліктами та знаходити конструктивні рішення. Таким чином, особистісні та професійні особливості учасників є визначальними у динаміці розвитку конфліктних ситуацій.

3. Проаналізовано методи та підходи до вивчення конфліктів у психології. У дослідженні було використано комплексний підхід, що включає

кілька діагностичних методик, спрямованих на оцінку стилів поведінки, рівня агресії, конфліктності та емоційного інтелекту учасників судових процесів. Зокрема, методика Томаса-Кілмена дозволила визначити переважні стратегії вирішення конфліктів серед суддів, адвокатів та учасників судових процесів. Опитувальник Басса-Дарки був використаний для оцінки рівня агресивної поведінки та її форм, таких як фізична, вербальна агресія, ворожість та непряма агресія. Методика Орлова допомогла оцінити загальний рівень конфліктності респондентів, а методика К. Ізарда — їхній рівень емоційного інтелекту. Використання цих методик дозволило всебічно оцінити психологічні чинники, що впливають на конфліктні ситуації в судових процесах, та визначити взаємозв'язки між різними аспектами поведінки.

4. Описано методологію та процедури проведення дослідження. Дослідження включало вибірку, яка складалася з різних груп учасників судових процесів: суддів, адвокатів, позивачів та відповідачів. Така вибірка дозволила отримати повне розуміння різних точок зору на конфліктні ситуації та оцінити поведінкові стратегії в залежності від ролі учасника у судовому процесі. Для збору даних було використано методи анкетування, спостереження та інтерв'ю, що дозволило отримати як кількісну, так і якісну інформацію про психологічні особливості учасників конфліктів у судових процесах.

5. Проведено аналіз результатів дослідження. Результати показали, що найбільш поширеними стратегіями поведінки серед учасників судових процесів є змагальність та компроміс. Адвокати, у своїй професійній діяльності, найчастіше демонструють змагальний стиль поведінки, що сприяє загостренню конфліктів. У той же час, судді частіше застосовують компроміс та співробітництво, що дозволяє врегульовувати конфліктні ситуації. Опитувальник Басса-Дарки показав, що вербальна агресія та ворожість є найбільш поширеними формами агресії в судових процесах, особливо серед учасників, які відчують емоційне перенапруження або стрес.

6. Проаналізовано психологічні чинники, що впливають на конфлікти у судових процесах. Рівень емоційного інтелекту має вирішальне значення для здатності учасників судових процесів справлятися з конфліктними ситуаціями. Судді з високим рівнем емоційного інтелекту демонстрували ефективне управління конфліктами через використання компромісних та кооперативних стратегій, тоді як адвокати з низьким рівнем емоційного інтелекту частіше вдавалися до змагальності, що сприяло ескалації конфліктів. Високий рівень агресії, особливо вербальної та непрямой, також ускладнював процес вирішення конфліктів.

7. Виявлено проблеми конфліктів у судових процесах та запропоновано шляхи їх вирішення. Основними проблемами, які призводять до ескалації конфліктів, є високий рівень агресії та відсутність навичок управління емоціями у частини учасників судових процесів. Пропонується впроваджувати психологічні стратегії, спрямовані на розвиток емоційного інтелекту, зниження рівня агресії та покращення навичок комунікації. Важливими є техніки медіації, що дозволяють сторонам конструктивно вирішувати конфлікти та уникати їхньої ескалації.

8. Розроблено методологію психологічної підтримки у судовій сфері. На основі результатів дослідження було запропоновано кілька стратегій для підвищення ефективності управління конфліктами у судових процесах. Основним напрямом є розвиток емоційного інтелекту серед суддів та адвокатів, що дозволить краще розуміти емоційні реакції учасників процесу та ефективніше врегульовувати конфліктні ситуації. Також було запропоновано впроваджувати медіацію як стандартну практику у судовій сфері, оскільки вона дозволяє значно знизити рівень конфліктності та прискорити процес вирішення спорів.

Таким чином, дослідження дозволило отримати глибоке розуміння психологічних аспектів конфліктів у судовій діяльності та розробити ефективні стратегії для їх вирішення. Використання психологічних інструментів, таких як медіація та розвиток емоційного інтелекту, може

суттєво знизити рівень конфліктності у судових процесах, сприяти конструктивній взаємодії між учасниками та підвищити ефективність правосуддя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонов Г. В. Конфліктологія як інтегративна галузь наукових знань про конфлікти. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*, 2005. Вип. 30. С. 394-399.
2. Антонов Г.В., Іонова О.М. Управління педагогічними конфліктами: методи діагностики конфліктів. Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : збірник наукових праць. Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2005. Вип. 23. С. 3–13.
3. Барабаш Ю. Г. Державно-правові конфлікти на сучасному етапі державотворення: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. на здобуття наук.ступеня д-ра юрид. наук. Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків, 2009. 35 с.
4. Бережна І. Сумна доля альтернативних методів вирішення спорів в Україні URL: <http://blog.liga.net/user/berezhnaya/article/2073.aspx>.
5. Березовська Л. І., Конц Т. С. Психологічна готовність студентів до розв'язання конфліктів. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Серія : Педагогіка та психологія, 2016. Вип. 2. С. 230-233.
6. Бехруз Х. Універсалізм і релятивізм цінностей у контексті діалогу правових культур. *Філософія права і загальна теорія права*, 2012. № 1. С. 128—138.
7. Беляков К. І. Вступ до інформаційно-правової конфліктології. *Право та державне управління*, 2013. № 2. С. 19-24.
8. Бобровник С. В. Компроміс і конфлікт у праві: антрополого-комунікативний підхід до аналізу. Київ: Юридична думка, 2011. с. 300.
9. Бобровник С. В. Компроміс і конфлікт у праві: теоретико-методологічне дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2013.

10. Бобровник С. В. Компроміс та конфлікт в аспекті сутності і природи права. *Правова держава*, 2015. Вип. 26. С. 77-83.
11. Бобровник С. В. Подолання правових колізій як засіб забезпечення системності та ефективності законодавства. *Правова держава: щорічник наук. пр.*, 2003. Вип. 14. С. 30–38.
12. Бобровник С. В. Способи вирішення юридичного конфлікту. *Часопис Київського університету права: український науково-теоретичний часопис*, 2004, №3. С. 7-13.
13. Бобровник С. Компроміс і конфлікт при дотриманні заборон. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*, 2011. Вип. 87. С. 18-22.
14. Бобровник С. Правовий компроміс і правовий конфлікт у національному законодавстві: деякі аспекти прояву. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*, 2014. Вип. 1. С. 18-21.
15. Бобровник С. Правовий компроміс і правовий конфлікт у національному законодавстві: деякі аспекти прояву. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*, 2014. Вип. 1. С. 18-21.
16. Бондаренко-Зелінська Н. Л.. Приватне право і підприємництво, 2018. Вип. 15. С. 158–162.
17. Васильєв С. В. Васильєва І. Г.. Переговори як альтернативний спосіб вирішення цивільних спорів: питання теорії. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Право», 2015. Вип. 23. С. 94-101.
18. Вітвицька С. С. Психологічні аспекти вирішення конфліктів у професійній діяльності. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 256 с.
19. Гарькавець С. О. Соціальні конфлікти – пропозиція нової класифікації. Теоретичні і прикладні проблеми психології, 2018. № 2. С. 87-98.

20. Гасанова А. К. Способи вирішення правових конфліктів в діяльності органів виконавчої влади: деякі питання систематизації. *Право і Безпека*, 2011. № 1. С. 65-68.
21. Герасіна Л. М. Проблеми правової конфліктології: феноменологічний, гносеологічний та праксеологічний аналіз: монографія АПН України; Ін-т держ. буд-ва та місц. самоврядування. Х.: Право, 2004. 112 с.
22. Герасіна Л. Проблема політичного консенсу крізь призму сучасної політичної моралі. *Evropskypoliticky a pravnidiskurz.*, 2015. Vol. 2, Iss. 2. С. 98-107
23. Гібург Р. Про права. Філософія права і загальна теорія права, 2015. № 1. С. 99-109.
24. Горещкий О. В. Процедури примирення в цивільному судочинстві: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». К., 2019. 20 с.
25. Гришова І. Ю. Економіко-політичні конфлікти на сучасному етапі. *Український журнал прикладної економіки*, 2016. Т. 1, № 2. С. 36-49.
26. Гуменюк Г. Б. Чарльз Дарвін – вчений-еволюціоніст. Фактори експериментальної еволюції організмів, 2019. Т. 25. С. 344-347.
27. Д. Джері. Великий тлумачний соціологічний словник Collins. Т.1 (А-О) перекл. з англ. М., 1999. с. 328.
28. Денисенко І. Д. Стратегія дослідження суспільних рухів у контексті розвитку концептуальних положень теорії конфлікту Р. Дарендорфа. *Сучасне суспільство*, 2017. Вип. 1. С. 50-59.
29. Дмитрієва Н. В. Психологічні аспекти судової діяльності. Х.: ХНУВС, 2016. 208 с.
30. Дудченко В. Філософія права професора Р. Циппеліуса. *Юридичний вісник*, 2016. № 6. С. 24-30.

31. Жданюк А. Роль конфліктологічної освіти у професійному становленні майбутнього юриста. *Нова педагогічна думка*, 2017. № 2. С. 36-39.
32. Жданюк А. В. Щодо історико-філософських аспектів розвитку уявлень про конфлікт у системі правовідносин. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля*. Серія : Педагогіка і психологія, 2017. № 1. С. 14–20.
33. Жданюк А. Роль конфліктологічної освіти у професійному становленні майбутнього юриста. *Нова педагогічна думка*, 2017. № 2. С. 36-39.
34. Зінченко В. П. Психологія міжособистісних конфліктів. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2013. 296 с.
35. Іванов В. М. Юридична конфліктологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К. : МАУП, 2004. 224 с.
36. Іванова К. А. Конфліктність і толерантність: становлення толерантних відносин у суспільстві. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 2010, №52. С. 9-12.
37. Ізард К. Е. Емоції людини. К.: Академія, 2001. 452 с.
38. Ішмуратов А. Т. Конфлікт і злагода: Основи когнітивної теорії конфліктів. К., 1996. с. 87.
39. Калінеску Т. В. Українські реалії та компроміси. *Часопис економічних реформ*, 2014. № 1. С. 5.
40. Карпенко З. А. Психологія конфлікту: Навчальний посібник. К.: Вища школа, 2003. 186 с.
41. Кисельова Т. Програмний документ «Інтеграція медіації в судову систему України. Альтернативні способи вирішення спорів у контексті судової реформи в Україні. К., квітень 2017 р. С. 5-36.
42. Коноваленко Д. Судова медіація – challenge для України. *Юридична Газета*, 24.10.2017. № 43-44 (593-594).
43. Конфліктологія: Підручник / За ред. Л. М. Герасіної та М. І. Панова. Харків, 2002. с. 201-202.

44. Коссак В. Альтернативне вирішення спорів як спосіб захисту порушених прав. Перспективи застосування альтернативних способів вирішення спорів (ADR) в Україні: матеріали Другого Львівського міжнародного форуму (Львів, 26 – 29 травня 2009 р.). Львів: Львівський державний інститут новітніх технологій та управління ім. В. Чорновола, 2009. 221 с.

45. Костроміна Г. М. Людиноцентричність знання в досократівській філософії. *Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут"*. Філософія. Психологія. Педагогіка, 2016. № 1. С. 40-46.

46. Котвяковський Ю. О. Оскарження рішень третейських судів у порядку цивільного судочинства: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». К., 2018. 242 с.

47. Кривцова В. М. Юридичний конфлікт як феномен правової дійсності: автореф. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.12. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2005. 18 с.

48. Кругла Т. О. Сімейний конфлікт. Причини виникнення, попередження, врегулювання. ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України», 2017. №4. С. 71–74.

49. Лазаренко М. М. Імплеменація медіації в правову систему: міжнародний досвід та перспективи інституціоналізації в Україні. Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць. Вип. №124 (ч.ІІ). К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка; Інститут міжнародних відносин, 2015. С. 109-119.

50. Левченко О. О. Методи медіації в судовій практиці. О.: Юридична література, 2017. 182 с.

51. Любченко Я. П. Альтернативні способи вирішення правових спорів: теоретико-правовий аспект: дис. на здобуття наук. ступеня канд.

юрид. наук : 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень». Харків, 2018. 249 с.

52. Любченко Я. П. Арбітраж як елемент права на доступ до правосуддя. *Альманах права*, 2017. Вип. 8. С. 340-344.

53. Любченко Я. П. Медіація як альтернативний спосіб вирішення правових спорів. *Альманах права*, 2016. Вип.7. С. 333-336.

54. Мадіссон В. Правова конфліктологія та юридичний конфлікт у приватних правовідносинах. *Право України*, 2003. № 9. С. 39–44.

55. Мазаракі Н. Медіація в Україні: проблеми теорії та практики. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*, 2016. № 1. С. 92–100.

56. Мамич М. В. Медіація як технологія врегулювання конфліктів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. Вип. 34. С. 338-341.

57. Мішин В. В. Психологія судового процесу: дослідження конфліктних ситуацій. К.: Видавництво КНТ, 2021. 296 с.

58. Олексюк М. М., Орлов С.Ф. Юридичний конфлікт : суть і місце у сучасній конфліктології. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. Львів : ЛьвДУВС, 2014. Вип. № 2. С. 439–449.

59. Орлов С. Ф. Юридичний конфлікт: суть і місце у сучасній конфліктології. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. серія юридична, 2014. Вип. 2. С. 439-449.

60. Орлянський В. С. Конфліктологія: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 160 с.

61. Переш І. Є. Юридична конфліктологія: суспільна необхідність та перспективи розвитку навчальної дисципліни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер. : Право, 2014. Вип. 25. С. 35-37.

62. Пірен М. І. Конфліктологія : підручник. К.: МАУП, 2003. 360 с.

63. Поліщук М. Я. Поняття медіації як альтернативного методу вирішення спорів. Держава і право. Юридичні і політичні науки, 2014. Вип. 65. С. 134-139.
64. Проект Закону України «Про медіацію» № 2706 від 28.12.2019
pURL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67831
65. Проект Закону України «Про медіацію» № 3665 від 17.12.2015 р.
URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH2TT00V.html
66. Свиридчук Н. П. Конфлікт як фактор здійснення юридичної діяльності. Повітряне і космічне право. *Юридичний вісник: наукові праці Національного авіаційного університету*, 2012. № 3. С. 42–49.
67. Свиридчук Н. П. Філософсько-правові засади конфліктів у сфері професійної діяльності юриста : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.12. Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2010. 17 с.
68. Свиридчук Н. П. Функції юридичного конфлікту. Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр., 2009. Вип. 45. 91 С.
69. Свиридчук Н. П. Філософсько-правові засади конфліктів у сфері професійної діяльності юриста : автореф. дис. на здобуття наук. ступення кандидата юридичних наук. : 12.00.12 Філософія права. Київ. нац ун-т внутр. справ. К., 2010. 17 с.
70. Сенік О. М. Концептуальні основи методології пізнання правового конфлікту. Правова інформатика, 2013. С. 79–85.
71. Сливка С. С. Проблеми філософії права : навч. посіб. Львів, 2016. 160 с.
72. Солонська Н. «Слово про Закон і Благодать» митрополита Іларіона — пам'ятка книжно-літературної мови Київської Русі (до 175-річчя першого видання). *Вісник Книжкової палати*, 2019. № 6. С. 47-52.
73. Тертишник В. М. Інститут компромісу в кримінальному процесі. *Вісник Академії митної служби України*. Сер.: Право, 2014. № 1. С. 146-150.

74. Тлумачний словник сучасноїукраїнськоїмови: загальноживана лексика / за заг. ред. проф. В. С. Калашника. Х. : ФОП Співак Т. К., 2009. 960 с.
75. Торош С. О. Правові механізми врегулювання міжнаціональних конфліктів: поняття та феномен. *Часопис Національного університету "Острозька академія"*. Сер. : Право, 2014. № 2. С. 45.
76. Троцюк Н. В. Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*, 2016. № 4. С. 116-124.
77. Цирфа Ю. Шукати розумні компроміси. Віче, 2012. № 15-16. С. 8-9.
78. Цувіна Т. А. Впровадження інституту присудової медіації як перспективний напрямок реформування цивільного процесуального законодавства України. Українана шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства: зб. наук. Праць Міжнародної науково-практичної конференції, Київ 7 липня 2017 р. К.: ВДДакор, 2017. С. 195-200.
79. Цувіна Т. А. Впровадження інституту присудової медіації як перспективний напрямок реформування цивільного процесуального законодавства України. Українана шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства: зб. наук. Праць Міжнародної науково-практичної конференції. Київ 7 липня 2017 р. К.: ВДДакор, 2017. С. 195-200.
80. Цюрупа М. В. Основи конфліктології та теорії переговорів: навч. посіб. К.: Кондор, 2010. 172 с.
81. Череватюк В. Б. Сай Р. Інститут примирення та медіація в контексті специфіки ментальності сторін конфлікту. Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: *Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Зб. Наук. Пр.К.:НАУ, 2018. №4 (49). С 81-89
82. Череватюк В. Б. Юридична конфліктологія: курс лекцій. Тернопіль, 2018. 170с.

83. Череп А. В. Економічні і політичні конфлікти на сучасному етапі: втрати та майбутні наслідки. *Вісник Запорізького національного університету*. Економічні науки, 2014. № 3. С. 150-163.
84. Шевель І. П. Соціальний конфлікт як феномен соціологічного пізнання. *Габітус*, 2018. Вип. 5. С. 105-108.
85. Шкіря Г. Ю. Медіація як альтернативний спосіб вирішення господарських спорів. *Правове регулювання економіки*, 2012. №11-12. С. 267-277.
86. Шмоткін О. В. Філософія як фундаментальна юридична наука. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*, 2017. С. 307–319.
87. Barner R. Conflict Resolution in the Workplace. New York: Wiley, 2012. 328 p.
88. Buss A. H., Durkee M. Aggression: A social psychological analysis. New York: John Wiley & Sons, 1957. 272 p.
89. Glasl F. Konfliktmanagement: Ein Handbuch für Führungskräfte, Beraterinnen und Berater. Bern: Haupt Verlag, 1997. 420 S.
90. Goleman D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. New York: Bantam Books, 1995. 352 p.
91. Fisher R., Ury W. Getting to Yes: Negotiating Agreement Without Giving In. Boston: Houghton Mifflin, 1981. 224 p.
92. Mayer J. D., Salovey P. Emotional Development and Emotional Intelligence: Educational Implications. New York: Basic Books, 1997. 248 p.
93. Tjosvold D. The Conflict-Positive Organization: It Depends on Us. New York: Springer, 2008. 320 p.
94. Thomas K., Kilmann R. The Thomas-Kilmann Conflict Mode Instrument (TKI). New York: Xicom Inc, 1974. 52 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

1. Тренінг «Емоційна самосвідомість у судових процесах»

Мета тренінгу:

Розвинути навички самоспостереження, розуміння власних емоцій та здатність контролювати їх під час стресових ситуацій у судовій залі.

Цільова аудиторія:

Судді, адвокати, учасники судових процесів (позивачі, відповідачі).

Зміст тренінгу:

Вступ до емоційної самосвідомості: Теоретичний огляд поняття емоційної самосвідомості. Учасники дізнаються, чому важливо розпізнавати свої емоції і як емоції впливають на поведінку та рішення.

Техніки самоаналізу: Практичні вправи для ідентифікації емоційних тригерів. Учасники тренінгу вчаться розпізнавати емоційні реакції на конфліктні ситуації та ситуації високого стресу.

Методи рефлексії: Учасники освоюють техніки рефлексії, що допоможуть їм аналізувати свій емоційний стан після кожного судового засідання та визначати моменти, коли емоції могли вплинути на їхні рішення або поведінку.

Розробка плану емоційного самоконтролю: Учасники створюють індивідуальні плани для роботи над своїми емоціями у професійній діяльності.

Тривалість тренінгу:

2 дні (4 години).

Результат:

Учасники набудуть здатності розпізнавати свої емоції в стресових ситуаціях і застосовувати техніки самоконтролю для більш ефективної роботи в суді.

2. Тренінг «Емпатія та ефективна комунікація у судовій сфері»

Мета тренінгу:

Навчити учасників розуміти емоційні стани інших людей та ефективно комунікувати у напружених ситуаціях, знижуючи рівень конфліктності.

Цільова аудиторія:

Судді, адвокати, учасники судових процесів.

Зміст тренінгу:

Основи емпатії: Теоретична частина про важливість емпатії у судовій діяльності. Учасники дізнаються, як розуміння емоцій інших людей допомагає знижувати напругу та полегшувати комунікацію.

Техніки активного слухання: Вивчення практик активного слухання, коли учасники вчаться уважно слухати, правильно інтерпретувати емоційні сигнали та відповідати на них. Включає вправи на відображення почуттів і перефразування.

Практика емпатії: Учасники беруть участь у рольових іграх, де вони моделюють конфліктні ситуації, практикуючи емпатію в судовій залі. Це дає можливість навчитися правильно реагувати на емоції учасників процесу.

Ненасильницька комунікація: Вивчення принципів комунікації, спрямованих на вирішення конфліктів без агресії. Учасники вчитимуться уникати конфліктних висловлювань та стимулювати конструктивний діалог.

Тривалість тренінгу:

4 дні (8 годин).

Результат:

Учасники зможуть краще розуміти емоції інших, що допоможе їм будувати довірливі та ефективні стосунки з іншими учасниками судового процесу, знижуючи рівень конфліктності.

3. Тренінг «Управління стресом і емоціями під час судових процесів»

Мета тренінгу:

Навчити учасників ефективно управляти стресом і своїми емоціями під час судових процесів для збереження професійної об'єктивності та спокою.

Цільова аудиторія:

Судді, адвокати, працівники судової системи.

Зміст тренінгу:

Теорія стресу та емоцій: Учасники дізнаються про фізіологічні та психологічні аспекти стресу, як він виникає під час судових процесів, і як впливає на рішення та поведінку.

Техніки глибокого дихання та релаксації: Практичні вправи з дихальних технік та методів релаксації для зниження напруження у стресових ситуаціях.

Методи когнітивного перепрограмування: Техніки зміни негативних автоматичних думок, що виникають під час конфліктів або стресових ситуацій, на позитивні чи нейтральні.

Медитація та майндфулнес: Учасники освоюватимуть основи медитації та практики усвідомленості (майндфулнес), що допоможуть залишатися зосередженими і зменшити стрес.

Управління емоційними тригерами: Учасники навчатимуться розпізнавати і реагувати на емоційні тригери під час конфліктів, що допоможе їм уникати негативних емоційних реакцій.

Тривалість тренінгу:

3 дні (8 годин).

Результат:

Після проходження тренінгу учасники зможуть ефективно контролювати свої емоції та управляти стресом у напружених судових ситуаціях, що сприятиме більш раціональному прийняттю рішень.

4. Практичний курс «Емоційний інтелект у роботі суддів та адвокатів»

Мета курсу:

Надати учасникам всебічне розуміння концепції емоційного інтелекту та навчити застосовувати його у професійній діяльності для зниження конфліктності та покращення комунікації в судовій сфері.

Цільова аудиторія:

Судді, адвокати, медіатори, юристи.

Зміст курсу:

Основи емоційного інтелекту: Учасники вивчатимуть складові емоційного інтелекту: самосвідомість, самоконтроль, емпатію, соціальні навички. Огляд основних концепцій і їхньої ролі у вирішенні конфліктів.

Самосвідомість і самоконтроль: Практичні вправи з розвитку самосвідомості та самоконтролю. Учасники навчатимуться ідентифікувати емоції та вчасно реагувати на них, не допускаючи їхнього впливу на професійні рішення.

Розвиток емпатії та соціальних навичок: Тренування емпатії та соціальних навичок через рольові ігри, де моделюються конфліктні ситуації у судовій залі.

Інтеграція емоційного інтелекту в роботу: Стратегії застосування емоційного інтелекту у щоденній роботі. Учасники навчатимуться використовувати емпатію, самоконтроль та соціальні навички для кращого управління конфліктами.

Оцінка результатів та зворотний зв'язок: Кожен учасник отримує індивідуальний зворотний зв'язок щодо своєї поведінки під час практичних занять, а також рекомендації для подальшого розвитку емоційного інтелекту.

Тривалість курсу:

10 днів (40 годин).

Результат:

Учасники отримають практичні навички розвитку емоційного інтелекту, що дозволить їм ефективно керувати своїми емоціями, розуміти емоції інших та знижувати конфліктність у професійній діяльності.

Додаток Б

1. Техніка активного слухання

Мета:

Навчити учасників судових процесів ефективно слухати один одного, що допоможе уникнути непорозумінь, знизити емоційне напруження та сприяти вирішенню конфлікту.

Зміст:

Увага до слів співрозмовника: Активне слухання передбачає повну зосередженість на словах співрозмовника, без перебивань і оцінок. Учасники процесу повинні навчитись не лише чути, що говорить інша сторона, а й розуміти її точку зору.

Перефразування: Після того, як співрозмовник висловив свою позицію, важливо перефразувати її, щоб переконатися в правильному розумінні. Наприклад: «Як я вас розумію, ви вважаєте, що...». Це допомагає уникнути непорозумінь і дає співрозмовнику відчуття, що його думку почули і зрозуміли.

Підтримка невербальної комунікації: Підтримка зорового контакту, кивки головою, використання відкритої позиції тіла сприяють більшому залученню в діалог і демонструють увагу та інтерес до співрозмовника.

Уникання передчасних висновків: Учасники процесу повинні навчитись стримуватися від роблення передчасних висновків або висловлювання своїх оцінок, поки інша сторона не завершить свою думку.

Приклад застосування:

Адвокат слухає позицію опонента без перебивання, а потім перефразує ключові моменти, щоб переконатися в правильному розумінні. Це допомагає уникнути агресії і зосередитися на вирішенні справи, а не на ескалації конфлікту.

2. Техніка співпереживання (емпатія)

Мета:

Розвинути в учасників процесу здатність розуміти емоційні стани інших і відповідно реагувати на них, що сприяє зниженню емоційної напруги та полегшує вирішення конфліктів.

Зміст:

Розпізнавання емоцій інших людей: Учасники процесу повинні навчитися визначати емоційні реакції інших, такі як стрес, злість, страх або розчарування, і адекватно на них реагувати.

Вираження підтримки та розуміння: Важливо не лише розуміти емоції співрозмовника, а й виразити це розуміння словами, наприклад: «Я розумію, що ця ситуація викликає у вас занепокоєння». Це допомагає зняти емоційну напругу і налаштувати співрозмовника на більш конструктивний діалог.

Застосування емпатії під час конфлікту: Учасники навчаться не лише реагувати на емоції опонента, але й використовувати цю інформацію для ефективнішого управління конфліктом. Наприклад, розуміння страху або занепокоєння іншої сторони може допомогти знайти шляхи до компромісу.

Приклад застосування:

Суддя розуміє, що учасник процесу перебуває у стресовому стані, і спочатку висловлює співчуття його ситуації, а потім пропонує більш спокійне та раціональне вирішення проблеми. Це знижує емоційне напруження і сприяє досягненню згоди.

3. Техніка конструктивної комунікації

Мета:

Навчити учасників процесу будувати комунікацію таким чином, щоб вона була спрямована на пошук вирішення конфлікту, а не на його загострення.

Зміст:

Вибір мови, що не сприяє конфлікту: Учасники повинні уникати образливих або агресивних висловлювань, що можуть загострити конфлікт. Важливо говорити про факти і проблеми, а не атакувати особисто співрозмовника.

Зосередження на вирішенні проблеми: Учасники процесу повинні навчитися направляти свої зусилля на пошук рішень, а не на змагальність або доказ правоти. Наприклад, замість того, щоб звинувачувати опонента, можна сказати: «Давайте подумаємо, як можна вирішити цю проблему».

Контроль тону та емоцій: Емоційно нейтральний тон і спокійна мова допомагають знизити рівень конфліктності. Використання спокійної, виваженої інтонації сприяє більш продуктивному діалогу.

Приклад застосування:

Адвокат, замість агресивних висловлювань у відповідь на аргументи опонента, пропонує сфокусуватися на пошуку альтернативного рішення, яке може задовольнити обидві сторони. Це зменшує конфронтацію і сприяє досягненню компромісу.

4. Техніка вирішення проблем через співпрацю

Мета:

Залучити всі сторони до пошуку взаємовигідних рішень, що знизить рівень конфліктності і забезпечить більш ефективне вирішення судової справи.

Зміст:

Спільний пошук рішень: Замість того, щоб кожна сторона відстоювала свою позицію до кінця, учасники процесу вчаться разом шукати рішення, яке буде вигідним для всіх. Це може включати компроміс або колективну дискусію для пошуку нових варіантів вирішення конфлікту.

Фокус на інтересах, а не на позиціях: Учасники повинні зосереджуватися не на своїх позиціях, а на інтересах, що стоять за ними. Наприклад, якщо позивач хоче компенсації, а відповідач відмовляється її

платити, можна обговорити інші способи задоволення інтересів обох сторін, крім виплати грошей.

Конструктивні переговори: Учасники повинні навчитися вести переговори так, щоб не загострювати конфлікт. Це включає чітке формулювання своїх потреб, відкритість до нових рішень і готовність до співпраці.

Приклад застосування:

Сторони, замість наполягати на своїх позиціях, обговорюють інтереси кожної сторони та разом шукають компромісне рішення. Це може допомогти знайти нестандартний підхід до вирішення справи, який задовольнить обидві сторони.